

चांदोबा

सप्टेंबर १९८४

चांदोबातील नवलाई

पशु-पक्ष्यांना पाळा व स्वास्थ मिळावा

कुत्री, गांभरे, गोगट, कटुवरे इत्यादी पशुपक्षी पाळून फक्त लोकांचा बौद्धिक आनंदच जातो असे नाही तर, हुबहु विकार व रक्तातून ह्या रोगापासून त्यांचा बचाव होतो.

मुत्रपेश स्पेशल बघील गोपेवर्मा येथे "मनुष्य व प्राणी यांच्या संबंधात" असे विज्ञानिकांचे एक संमेलन भरले होते. त्यात त्याने जेथे बोलून बघिते त्याहे को, माणसाच्या स्वास्थ्याच्या बाबतीत यापुढील पशुपक्षी पाळण्यामुळे जास्त हितकारी प्रभाव पडतो.

भुईबाची पूर्वसुखना आता जनावरे वेळ लागलीच

प्राण्यांच्या हालचाली संबंधीच्या अभ्यासाभुळे प्राणी आपल्याला भुईबाची पूर्वसुखना देऊ शकतील. ही गोष्ट भारताच्या भुईबा विज्ञानिक निदेशक श्री एच. एन. श्रीवास्तव यांनी आपले पुस्तक "भुईबा व त्याचे पूर्वसुखना" छापण्याचे ठरविले आहे.

त्याचे एक उदाहरण म्हणून त्यांनी सांगितले आहे जनावरांच्या माणसाच्या गहरात जनावरांच्या अनेक साठ्यांच्या ठिकाणी अनेक उंचीवर विलंब होते. परंतु १९७१ मध्ये मोठ्या मध्ये झालेल्या भुईबापूर्वी सर्व उंचीवर जनावरांना नाहीसे झाले. याचबरोबर एक गोष्ट त्यांनी सांगितली. बोल बघील विज्ञानिक माणसाच्या ठिकाणी १८ जून १९६९ मध्ये झालेल्या भुईबा पूर्वी कोबडीची पिल्ले खराबपणात जावना पाहिली. बाब बरकाळपा कोड साबले. याक प्राण्याने खाणेच सोडून दिले. व घाबरे व बकाया बेवैरीने इकडे तिकडे पळू लागल्या.

सुर्वेक्षाभिरुपा वर्षे १९५५ मध्ये झालेल्या भुईबाच्या पूर्वी पक्षी व बिंदल्या आपापल्या विनम्रात जोरजोरात चिबिचिबु सामल्या.

उत्तर इटली वर्षे १९७६ मध्ये झालेल्या भुईबा पूर्वी बोल लल्ल एका ठिकाणी सर्व हरीणे एकल जमली व त्या यापुढील मांगरी दुसरीकडे निघून गेल्या.

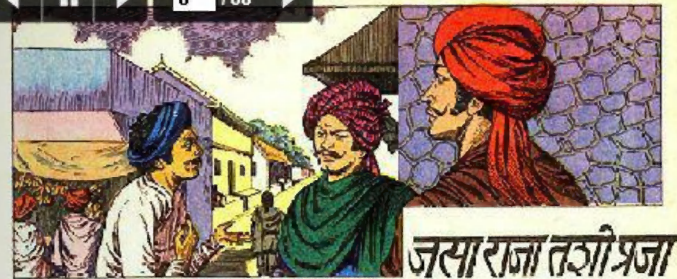

तुम्हांला माहीत आहे का ?

१. इ. स. ५० मध्ये भारतात विद्युत्ती धर्माचा प्रथम प्रचार करणारा कोण संत होता ?
२. कोणता वर्ष २४ तिथीला आपला धार्मिक पुस्तक माणतो ?
३. विद्यावाक्ये इ. स. ३२४ पासून मन

१२०३ पर्यंत कोणचे विद्युत्त विरल विद्यालय कायम राहिले ?

४. पारसी लोकांच्या पवित्र ग्रंथाचे नाव काय ?
५. ख्रिस्तपूर्व प्रथम शतकाची पर्व रोमचा प्रसिद्ध ज्ञाता कोण होता ?

जसा राजा तशी प्रजा

एकदा विरपुर राज्यात श्रृंग अन्वयवस्था

मागली, जसता उपड उपड राजाचा व कायद्याना अनादर करू लागली. राजा गोविंदसिंहने कायचा व राज्य व्यवस्था सुरळीत आपणाचा पुष्कळ प्रयत्न केला. परंतु व्यर्थ. त्याने ह्याचे काय चारप असाने ह्याचा शोध काढण्याची सटपट केली परंतु त्याचाही उपयोग झाला नाही.

विरपुरच्या शेजारचे राज्य रामपुर हे राज्यव्यवस्थे बाबतीत प्रसिद्ध होते. राज्यभर नेडुमी आनंद व सैन असे. तेथील प्रजा खूा सुखी होती. तेथील लोकांच्यात राजाबद्दल व म्हाय धर्माबद्दल अत्यंत प्रेम होते. त्यामुळे विरपुरचा राजा गोविंदसिंहने रामपुरला स्वतः जाऊन तेथील राज्य-व्यवस्था पहाण्याचे ठरविले.

रामपुरचा राजा कर्मवीर ह्याने गोविंदसिंहने अत्यंत प्रेमाने स्वागत केले.

व तो येण्याचे कारण समजून म्हणाला-

"कोणत्याही राज्याची भरभराट व व्यवस्था तेथील प्रजेवरच अवलंबून राहते. जर माझ्या राज्यात तसेच मुल व संपन्नता असेल तर त्याने कारण माझे प्रजाच आहे.

हे ऐकून राजा गोविंदसिंहला संतोष वाटला. त्याला समजले आपल्या राज्यातील व्यवस्थेला कारणीभूत आपली प्रजाच आहे.

कर्मवीरच्या तोंडून त्याच्या प्रजेची प्रशंसा ऐकून गोविंदसिंहच्या मनात त्याच्या प्रजेतील लोकांना भेटण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. त्याने कर्मवीरला तसे सांगितले. कर्मवीर म्हणाला-"आपण दोघे नेच बदलून गुप्तस्थे राज्यात आणू.

दुसऱ्या दिवशी ते दोघे राजवेश बदलून रामपुर राज्यात भटकण्यासाठी निघाले.

ते दोघे अनेक ठिकाणी हिंडले. अत्यंत ठिकाणी कर्मवीरचा नावत आदराने लोक

सत्कार करीत होते. ते पाहूनच गोविंदसिंहला अत्यंत आश्चर्य वाटू लागले. वेध बदलून मुद्दा तेथील लोक राजाला ओळखून त्याचा भक्तिने आदर सत्कार करीत आहेत. त्याने एके ठिकाणी थांबून तेथील लोकांना ह्याचे काय कारण आहे असे विचारले.

“आमच्या राजाबद्दल आमच्या मनात अत्यंत भक्ति व प्रेम आहे. त्यामुळे आमचा राजा कोणताही वेध बदलून आला तरी आम्ही त्याला ओळखू शकतो” एका माणसाने सांगितले.

हिडव असतांना कर्मवीरने काही खाबडलेल्या वस्तू दुकानातून खरेदी केल्या. परंतु त्याचे पैसे दुकानदाराने घेतले नाहीत.

उलट राजाला म्हणाले-“माझ्या तऱ्हे भेट म्हणून ह्या वस्तू घ्या. राजा आणि प्रजा दोघांच्यात व्यापारपद्धती अस्तित्ता कामा नाही.”

राजा गोविंदसिंह कर्मवीरला म्हणाला-“आपली प्रजा खरोखरीच महान आहे. माझ्या प्रजेतील लोकांना आपल्याकडून बरेच घिकले पाहिजे.”

त्यानंतर राजा गोविंदसिंह आपल्या राज्यात परत आला.

एका महिन्यानंतर गोविंदसिंह आपल्या राज्यात वेध बदलून भेटकू लागला. त्याला कोणोही न ओळखलेले पाहून दुःख झाले. एका जागी त्याने एका वस्तूची किंमत विचारली. राजाला वाटले त्याने आपल्याला पाहून त्या वस्तूची किंमत जास्त सांगितली असावी तो त्या दुकानदाराला म्हणाला-“जर राजाने ही वस्तू तुझ्याकडे खरेदी केली तर काय तुम्हीच किंमत सांगितली का?”

“जर राजाने हि वस्तू माझ्याकडे विकत घेतली तर हिच किंमत का! ह्यावेला जास्त किंमत मी घेईन” व्यापाऱ्याने राजा आहे हे न समजून वेधवाईने उत्तर दिले.

गोविंदसिंहला आपल्या प्रजेतील लोकांचे वागणे पाहून अत्यंत वाईट वाटले. तो आपल्या महालात परत येत बसल्याला सर्व गोष्ट सांगत त्यांना म्हणाला-“हे माझे दुर्भाग्य आहे की, मी असल्या प्रजेचा राजा आहे.”

रामपुरच्या प्रजेमुळे त्याने राज्य सुखी व संपन्न आहे. त्याच्या प्रजेसारखी आपली प्रजा बनवायला आपल्याला काम केले पाहिजे? ह्यावर तुम्ही विचार करून सांगा.

मंत्र्यांनी आपापसात विचार विमोश करून राजाला म्हणले-“महाराज! आपण राजा म्हणून शेजारचे राज्य व तेथील प्रजेतील व्यवस्था सर्व पाहून आश्चर्य परंतु आपल्या प्रजेला त्याबद्दीत काहीच माहित नाही. जर तुम्हांला आपली प्रजा त्याच्या प्रमाणे व्हायला पाहिजे असेल आहे. तर तुम्ही प्रजेतील काही निवडक लोकांना तेव पहाणी करण्यास पाठवावे.”

गोविंदसिंहला मंत्र्याने म्हणणे आवडले. त्याने राज्यातील शहर निवडक लोक एकत्र केले. व त्यांना रामपुरला तेथील राज्यव्यवस्था व तेथील प्रजेला घेठण्या-करीता पाठविले. त्याकरीता त्याने राजा कर्मवीरची समती विचारली.

दोन महिन्यांनंतर सर्व लोक परत येऊन राजाला निवेदन करीत म्हणाले-

“महाराज! कोणत्याही राज्याला त्याच्या विपत्ताकरीता व तत्पद्धत बनवपाकरीता योग्य व योग्य राज्यकर्ता व्हायला पाहिजे. रामपुरचा राजाश्या दृष्टीने योग्य आहे.

हे ऐकताच गोविंदसिंह श्रोताने लाल शाखा व म्हणाला-“राजा कर्मवीरने

रवत ह्यानेच मला सांगितले की; त्याच्या प्रजेमुळेच तेथील व्यवस्था व राज्यकारभार चालला आहे. माझ्या स्वतःमुळे नाही.

“राजा कर्मवीर खूप विनयशिल आहेत. त्यामुळे बांधल्या झालेल्या कार्यांचे श्रेय स्वतः घेत नाहीत. ते प्रजेवर मुलाप्रमाणे प्रेम करतात. व त्यांची प्रजे करीता सर्वेस्व त्याच करण्याची इच्छा आहे. तश्या त्यांच्या स्वभावामुळे व राज्य कारभारामुळे प्रजेला त्याचा आदर वाटतो व प्रजा त्याची प्रशंसा करते. स्वतः हावी नाही” प्रजेतील त्याच्या एका प्रतिनिधीने सांगितले.

गोविंदसिंहने आपले म्हणणे मांडीत म्हणले-“रामपुरची जनता वेध बदललेल्या

राजाला सुद्धा ओळखू शकते, परंतु आपली प्रजा राजाला सव्या बेघात सुद्धा ओळखू शकत नाही. काय कारण असावे ?”

“महाराज! धुळ व चिखलातून ही लोक सोने बरोबर शोधून काढतात. ह्यात ओळखण्याचे अगर पेणाच्याचे कीतुक नाही. परंतु सोन्याचे आहे” त्याच्या प्रतिनिधीने सांगितले.

राजा गोविंदसिंहला त्याच्या म्हणण्या- मध्ये काहीतरी तथ्य आहे ह्याचा खरा तलमडा झाला. त्यामुळे त्यांनी आपले खरे रूप बदलण्याकरीता प्रयत्न करण्याचे ठरविले.

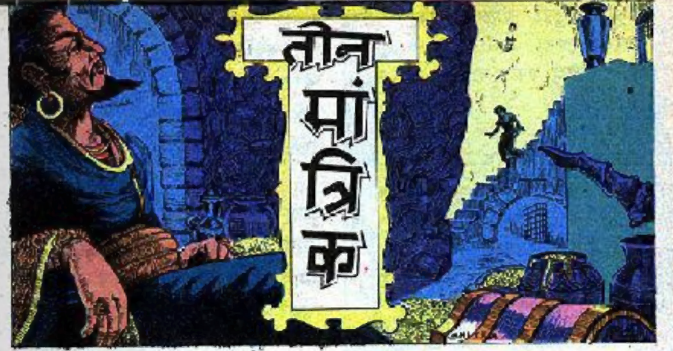
राजा कर्मवीर सदाशिवदा प्रजेच्या कल्याणाना विचार करतात ते आपल्या जनतेच्या तक्रारी ऐकून त्यांना योग्य तो न्याय देतात. ते स्वतःहा गावात हिंडून प्रजेच्या मुक्तदुखाच्या मोण्टी पहातात. त्यामुळे प्रजेचा त्यांच्यावर द्रवका विश्वास आहे की; बोळे झांकून राजाने सांगितलेले

जनता ऐकते. राजाचा सुद्धा प्रजेवर तेवढाच विश्वास आहे जसा प्रामाणिक राजा आहे तशीच त्याची प्रजा सुद्धा आहे. “जसा राजा तशी प्रजा” एका सहकान्याने सांगितले.

ह्या गोष्टीमुळे राजाचे डोळे उघडले. त्याचा विवेक जागा झाला. त्याला वाटू लागले की; जर रामपुरच्या प्रजेसारखी आपली प्रजा पाहीजे असेल तर प्रथम कर्मवीर सारखे स्वतःझाला बागायला पाडिजे. त्याला समजले की; राज्यातील बंदाबुंदीला व अव्यवस्थेला आपण कारण आहीत.

राजाने ताबडतोब भंश्यांना बोलावणे पाठविले व त्यांना उपदेश करत म्हणाला- “जर राज्यात सुख व समृद्धी नसेल तर राज्यकारभार करण्याचा काही अधिकार आपल्याला नाही.”

ह्या निर्णयानंतर काही दिवसांनी वीरपुर राज्यात प्रजा सुखी संपन्न व राजावर प्रेम भक्ति करू लागली.

[१५]

[बोन्ही जहानें समुद्रात दुसली. पिंगळा लाकडी फळीचा आधार निलाला व ती तरंगत एका पाळपंडात येऊन पडता. तेथे त्याची भेट हुसैन गोरी नावाच्या माणसाशी झाली. ते दोघे विजून पाळपंडातील मुटाळना दहाडण्याकरीता जलय किल्ल्याकडे निघाले. त्यानंतर...]

हुसैनगोरीने एका दिशेला एक विविध ओळीने तभी होती. किल्ल्याच्या चोहो- खूण करून हात हलविला. पिंगळने बाजूला सामसूम होते. दारावर पहारेकरी मान बळवून त्या बाजूला पाहिले. थोड्या किंवा दूतरे कांणी गळते.

दूरवर त्याला एक जुना पुराणा किल्ला “हाच का तो अक्षय किल्ला?” पिंगळने मोठ्या दिमळाने जमा असलेल्या किल्ल्याच्या बाजूला आपला हात उंचावत हुसैन गोरीला विचारले.

किल्ल्याच्या जवळपास उंच डोंगर “हो, हो, हाच तो अक्ष, किल्ल्याच्या होते. त्या मधून एक झरा वहात होता. बाजूने दूर डोंगरावर जाण्याकरीता एक साऱ्याच्या बोन्ही बाजूला खजुरांची झाडे ररता आहे. हा तेव्हाचनहून केरो पर्यंत

जाणारा राजमार्ग आहे. त्याच्या रस्त्यातच असणारा हा किल्ला सर्वजणांचे विघ्नांतीचे स्थान आहे. बाळवंतातील डाकूपासून स्वतःह्याचा बचाव करण्याकरीता हा किल्ला बांधला गेला. हा किल्ल्याच्या रक्षणाकरीता दोनशे सैनिक ठेवले आहेत. ते किल्ल्याचे रक्षण करता करता येथे येणाऱ्या व्यापाऱ्यांचे मुद्रा रक्षण करतात. परंतु आज आश्चर्याची गोष्ट आहे. येथे तर एकदम स्वतंत्रात शांतता दिसते. किल्ल्याच्या बाहेर तटावर मुद्रा एकही शिपायी बसत नाही?"

तोपर्यंत ते किल्ल्याच्या जगदी जवळ येऊन पोहोचले होते.

"बहुतेक बाळवंतातील डाकू सरदार भैरवनाथ याने किल्ल्यावर हल्ला करून सर्व सैनिकांना मारून टाकले असावे." पिंगळने आपली शंका बोलून दाखविली.

"तसेही अशेष, तू म्हणतोस ते खरे असावे. पण हाकूच्या पैकी मुद्रा आसपास कोणी दिसत नाहीत. हसन गोरीने आपल्या उंटाचा लगाम धेचला. व दरवाजापाशी जाऊन सावधतेने न्याहाळले.

पिंगळने आपला पण उंट पुढे नेत म्हटले— "हसन भैया, इथेच उभे राहून दाराच्या आत काय झाले असावे. याचा अंदाज लागणार नाही तेव्हा आपण जर दारापर्यंत गेलो, तर काहीतरी सण आपल्याला नक्कीच दिसून येईल."

"तुझे म्हणणे बरोबर आहे असे वाटते. मुख्यदारापाशी मुद्रा झाल्याची सक्षण मुद्रा दिसायला पाहिजेत आमच्या सैनिकांनी बांकुना बात जायला सोडले नसावे किंवा हाकूच्या असंख्य सैन्याने हल्ला तरी केलेला असावा."

हळुहळू पिंगळ व हसन दोघे मुख्य दारापाशी आले.

मुख्य दार बंद होते. ते अशा पट्टेने बंद केले होते की, जणूकाही बातून कोणीतरी घट्ट लावले असावे. किपके वरं तिथे मनुष्य बसती गसावी. असे तेथे

सर्वत्र वातावरण होते मुद्रा हाजामारी काट-छाट बगैरेचा लवलेसही नव्हता. ते पाहून हसन खो खो हसत सुटला.

त्याने उंटाला दोरीने खेचून खाली बसवले. व तो उभामे टाकत पिंगळला म्हणाला—"पिंगळ, तुम्हाला विनाकारण धावरत होतास. भैरवनाथ कितोही बहादुर व चलाख असू दे आमच्या सैनिकांबरोबर युद्ध करणे त्याच्या हातचे खेळणे नाही. परंतु आमच्या सैनिकांचा मुद्रा काही पांघ पत्ता नाही. ह्याचे आपली एक कारण काय असू शकेल?"

हसन मनांतल्या मनांत खुदू खुदू हसू लागला. पिंगळने प्रश्नार्थक नजरेने त्याच्याकडे पाहिले.

पिंगळमुद्रा आपल्या उंटावरून उतरला होता. दोघे मुख्य दरवाजापाशी आले. तेव्हा हसन पिंगळच्या खांद्यावर हात ठेवित म्हणाला—"पिंगळ, असे असू शकेल का? सैनिक नरपूर दार पिकून बरे होऊन नसत किल्ल्याच्या आत खोपले असावेत!"

पिंगळचा ह्या बोलण्यावर विश्वास बसला नाही. त्याने आपली शंका स्पष्ट सांगितली—"जर ही गोष्ट खरी असेल तर आपल्यातल्या एका सैनिकांना मारून टाकून विधाडाना जायला घालण्याकरीता त्या लडकाला कोणी बांधून ठेवले नसते."

"असे असावे की; दारूच्या नक्षेत तो किल्ल्याच्या बाहेर येऊन त्या क्षजुरांच्या साडीत पडला असावा व भैरवनाथच्या माणसांनी त्याला पकडले असावे.

हसनचे ते उत्तर ऐकून पिंगळ क्षणभर गप्प राहिला. कोणताही निर्णय घ्यायच्या आधी तिथली परिस्थिती कशी आहे आणि मुख्य द्वारा मागचे रहस्य काय असावे याचा अंदाज लागत नव्हता म्हणून तो मुकाटयाने दाराच्या जवळ गेला. दाराची कडीकोयडी आतून लावलेली होती. त्यामुळे त्याने जोर लावून दार जात धकडले.

धुम् धडाम् धडाम् असा एक मोठा स्फोट झाला. त्यासरवी पिंगळ आश्चर्य-

शाले. चोहोबाजूला एक प्रकारचा गंभीर-पणा जाणवू लागला.

धूर धोडा विरळ झाल्यावर पिंगळने ते दृष्य पाहिले व त्याला कापरेच भरले. त्या झालेल्या स्फोटामुळे बरेच जण जखमी झाले होते. काही मेले होते. काही उंट घायाळ झाले होते. तर काही वेदनेने तळमळत होते. पिंगळ हसन गोरी कुठे दिसतो का? म्हणून चौफेर पाहू लागला.

हसनगोरी त्या उडालेल्या स्फोटामुळे दूरवरच्या एका खजूराच्या झाडात जाऊन पडला होता. पिंगळ त्याला पाहून तेथे आला. त्याला पहाताच हसनने उडायचा प्रयत्न केला. पण पिंगळने त्याला बगलत हात पालून उडवले विचारले— "कार जास्त तर लावले नाही ना?"

"नाही, नशिबानेच वाचलो नाहीतर आज फूटून मेलो असतो. जर स्फोटाच्या जोराने मी दूर फेकलो गेलो नसतो. तर आज काही खडगत नव्हती. सांभाळून उठत हसन गोरी म्हणाला."

"खरे तर, नशिबाने आज आपल्या दोघांनाही वाचवले आहे. मुख्यदाराकडे नजर टाकत पिंगळ म्हणाला. तिकडे बघ आपले अथे अधिक सैनिक कानी झाले आहे. जे कोणी वाचले आहेत. ते जलमी होऊन वेदनेने विव्ळत आहेत."

थोडावेळ शांत रहात पिंगळ म्हणाला— दाराला हात लावताच काही भयंकर असावे अशी मला शंका येत होतीच. त्यामुळे मी पाहण्याईने मागे पळालो. दार खर ताकद लावून उघडायला नको होते.

हसन लागल्यामुळे कण्ठत होता. व त्याला चांगले चालता येत नव्हते. त्याने आपल्या कनड्याला लागलेली बाळू खटकत म्हटले— "ही सगळी कारवाई त्या दुष्ट भैरवनाथ हाकूची आहे. आपल्या सैनिकांची व डाकूंची मदत किल्ल्याच्या जातच सारी. व आपल्या सर्व सैनिकांना मारून टाकून जातांना आपल्याला मारण्याची मुळां त्याने चांगलीच योजना केळी होती. आपण भिल्लक राहिलेल्या सैनिकांनिशी त्या दुष्ट भैरवनाथना प्रथम सोब काढला पाहिजे व जसा मिळेल तशा त्याचा नाकनाट केला पाहिजे.

नंतर दोघांनी मिळून सर्व जखमी सैनिकांना पाहिले. त्यांना प्रथमोपचार केला. व त्यातल्या चांगल्या सैनिकांना पेऊन ते दोघे किल्ल्याच्या बाहेर शिरले. आतील दृष्य भयावह होते. जिकडे तिकडे घेतांचा खच पडलेला होता.

काहींचे कपडे रस्त्याने भरलेले होते. मुडसायान जिकडे तिकडे विसरलेले होते. बऱ्याच इमारतींना आग लागण्यात

माली होती. किल्ल्याच्या बाहेरील नाप भग्नावशेष झाल्यासारखा दिसत होता.

"बाईनयांचो गोष्ट आहे! आपले सर्व सैन्य मारले गेले. कळत नाही हे सगळे झाले कसे. डाकू सर्वच्या सर्व जात कसे शिरले? एकतर किल्ल्याच्या बाहेरच कोणी खडवले नाही किंवा आपल्यातल्याच मागसाने दगा दिला? नाइत्या नाहीतर सैनिकांना असे बाहेर मुळपासारखे मारून टाकणे म्हणजे काही तोडक्या गण्य नाहीत. हसनने बराभर आपली शंका व्यक्त केली."

"काय झाले असावे" पिंगळ म्हणाला. "परंतु आता आपल्याला काय करावयाचे पाहिजे?"

बराच वेळ दोघे मीनपणे आतील मयानक दृष्य पहात राहिले.

पिंगळने आपला विचार बोलून दाखवित म्हटले—“आता आपल्याला एक क्षणही फुकट घालवता कामा नाही. ताबडतोब डाकूंचा शोध लावला पाहिजे. पण एवढ्या प्रचंड वाळवंटात त्याचा शोध लावणे शक्य होईल काय?”

“का नाही?” असे म्हणत हसनने लगेच आपल्या लोकांना काहीतरी सांगून किल्ल्याच्या बाहेर पाठविले. ते सर्वजण बऱ्याच दूरपर्वत जाऊन लगेच परत आले.

त्या सैनिकांशी काही बोलून हसन पिंगळला म्हणाला—“उंटांच्या पायांच्या

ठ्यांवकून असा अंदाज लागतो की, भैरवनाथ डाकूंचे लोक येथून दोनचार मैल लांब असलेल्या पळीतील डोंगरात जाऊन विजयानंदाच्या सुर्वात भरपूर दाखू शकून तैर होऊन पडले असावेत.”

पिंगळला वाळवंटी लोकांच्या स्वभावाचा काहीच अनुभव नव्हता. त्यामुळे तो हसन जे सांगेल त्याच्या हो ला हो करत होता. त्याने त्याचे ते म्हणणे खरे मानून एक उपाय योजना सांगितली—“जर ते खरे असेल, तर आपण ताबडतोब तिथे जाऊन अचानक त्यांच्यावर हल्ला केला पाहिजे. आपण आल्याचा त्यांना बराही सुवाचा लागू शकत नाही.

पिंगळशी सहमत करून त्याने ताबडतोब आपल्या उरलेल्या सर्व सैन्याला पहाडाकडे जाण्याचा इशारा केला. व ते दोघे आपापल्या उंटावर बसून पाठीमागून वाळू लागले.

एका तासाभरात ते त्या पहाडावर येऊन पोहोचले. ग्या वाटेने ते तेथे आले होते ते दोघे बाजूच्या रस्त्याने खालच्या घाटात उतरत असलेल्या रस्त्याने गेले.

पिंगळने मोठे बांदून खोलवर एक नजर टाकली. व हसनला म्हणाला—“आता आपल्याला घाटात खाली न उतरता दोन्ही बाजूला विरज आशपास

पाहिजे आपल उट आता इथेच सोडून देणे योग्य व डाकूंचा शोध काळोश काळोश दऱ्याळोल्यातून त्यांना शोधत हिडले पाहिजे.

हसनने पिंगळचे म्हणणे ऐकले. ते दोघे अर्धे अर्धे सैनिक बरोबर घेऊन विरज दिशांना निघाले. दोघेजण भैरवनाथला शोधत उंचवट्यावर आले. तरी पण डाकूंचा काही यांग पत्ता लागला नाही.

अचानक पिंगळ जेथे उभा होता. तेथून खालच्या पळीत दुरवर काहीतरी गडबड शोधत चाललेला त्याला एकू बंड लागला. त्याने आपल्या बरोबरच्या सैनिकांना इशारा करून स्वतः एका मोठ्या शिळेच्या मागे लपला व तेथून खाली काही दिसते का? पाहू लागला.

तेथून थोड्या लांबवर खालच्या पळीत एका सपाट जागी काही लोक नाचत-गात असलेले व त्यांच्या कपड्यांवरून ते वाळवंटात रहाणारे असलेले असे पिंगळला दिसले.

जेव्हा त्याला विश्वास नसला की, ते लोक भैरवनाथ डाकूंच्या जमावातिल आहेत. तेव्हा त्याने हसन गोरीने सांगितल्याप्रमाणे हसनला समजण्यासाठी एक शिग धुकले.

शिग धुकल्याचा आवाज ऐकताच त्या डाकूंचे नाचण्याने एकदम बंद झाले.

डाकू सत्यप झाले आहेत त्यामुळे आता उशीर करून चालपार नाही असा विचार करून पिंगळने एक भली मोठी पिछा खाली त्यांच्या दिशेला बोर करून ठकलली. आणि आपल्या सैनिकांना त्यांच्या बाजूने जाण्याचा इशारा केला.

तो दगड घरांगळत खाली गेला नाही तोच सगू सगू करत एक बाण पिंगळच्या कानाला चाटून गेला.

पिंगळ झटक्यात दगडाच्या सादीत लपला. त्यामुळे बाचला दुसऱ्या क्षणात त्याने पाहिले की; डाकूंचा जमाव हातात आले, तिरकमडे घेऊन त्यांच्याच बाजूने येणाने पुढे येत आहेत.

Fullscreen

127

18 / 68

ते पाहून तो थोडा घाबरला. परंतु डोंगराच्या दुसऱ्या बाजूने अनेक दगड डाकूंच्या बाजूला येऊन अचानक पडू लागले. पिंगळ ते पाहून आर्गेवित झाला त्याला समजले की; हसनला आपला संकेत कळला. त्या दगडांच्या मारा पाठीपाठ हसनचे सैनिक मुद्धा त्याच्यावर हल्ला करून बेल असलेले स्थाने पाहिले.

दोन्ही बाजूने पिंगळ व हसनचे सैन्य बेल असलेले पाहून डाकू लोक घेरघेर पाडू लागले. हसनच्या समोर जे डाकू आले सैनिकांनी त्यांना भाल्यांनी ओसकून मारले.

सूर्य हळूहळू मावळू लागला दऱ्या सोऱ्यात अंधार होऊ लागला. पिंगळ डाकूंचा पाठलाग करीत करीत दऱ्यातून खूप खाली निघून गेला.

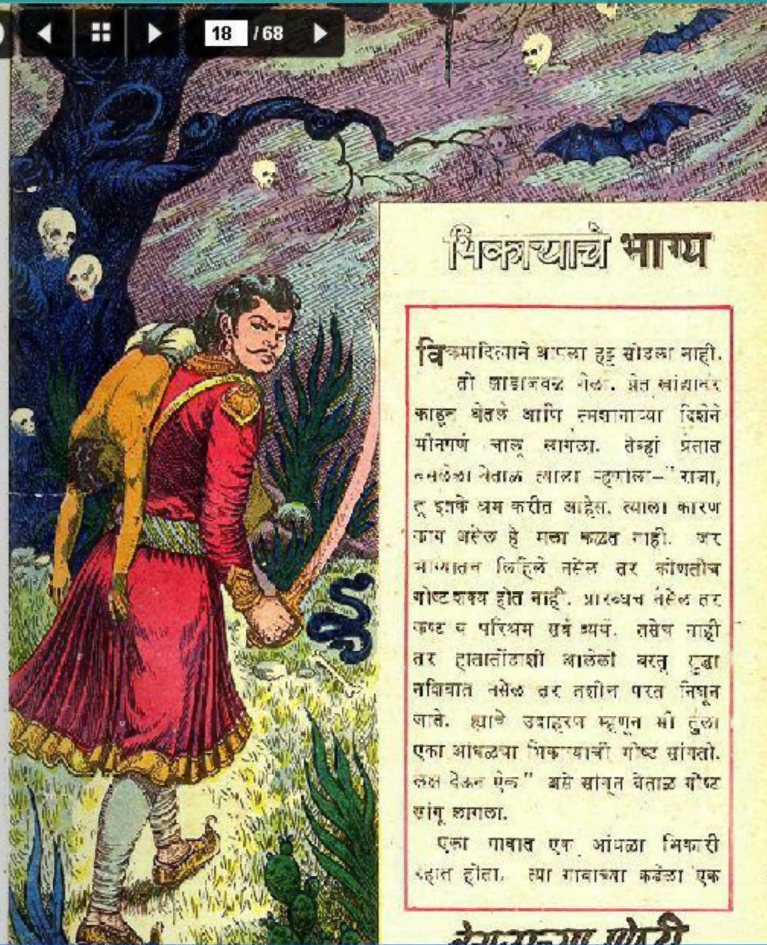
तेथे बऱ्याच मोठ्या मोठ्या दगडांमध्ये गुहासारखी भागदाळे होती. त्यात मयाण अंधार दाटला होता. भैरवडाकूंच्या शोधाचे पिंगळ त्या भवदाटांमधून आत जाऊ लागलाच नाही, तोच बरच्छा बाजूने

हसनचा आवाज त्याला ऐकू आला-
“पिंगळ! फार पुढे जाऊ नको, अंधार खूप झाला आहे. अंधारात त्यांचा पाठलाग करणे म्हणजे घोवयात पडण्यासारखे आहे. आजची रात्र आपण येथेच कुठतरी काळू सकाळ होताच त्यांना हुडकून मारून टाकू.”

हसन वसे म्हणत त्याच्याच बाजूला बेल होता. पिंगळने हसनचे म्हणणे ठिक समजून तेथील एका मोठ्या दगडावर आगले बस्तान बसवले.

तेवढ्यात एक ओळखीचा आवाज त्याच्या कानावर आला. तो ऐकून पिंगळ विस्मयचकित झाला-“हा कोण पिंगळ आहे? काय हान तर तो पिंगळ नाही-अवती नमरातील माहेमारी?”

“हा तर पद्मपादचा आवाज वाटतो” भावचर्याने स्थाने चौकूर पाहिले. तेव्हा एका बाजूने एका मोठ्या दगडाच्या पाठीमागून एक माणूस हसत हसत पिंगळच्या रोखाने येत होता. (कमराः)

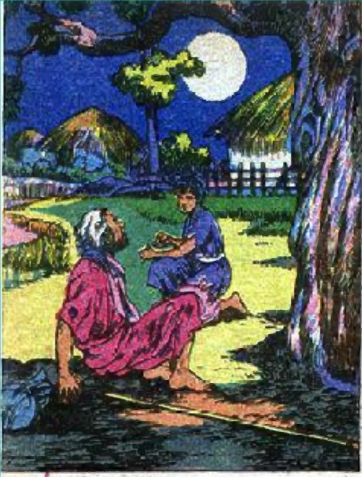
पिंगळ्याचे भाग्य

विक्रमादित्याने आपला हुड सोडला नाही.

तो ज्ञाडाजवळ गेला. प्रेत खांब्यावर काढून बेलचे आणि स्वयंभवाच्या दिशेने योनगण चालू लागला. तेव्हा प्रतात नमराळा नेवाळ त्याला म्हणाला-“राजा, तू इतके धम करीत आहेस, त्याला कारण काय बरेल हे मला कळत नाही. जर मांभ्यातून लिहिले तसेल तर कोणतीच गोष्ट शक्य होत नाही. प्रारब्धच नसेल तर कष्ट व परिश्रम धर्म श्रम. तसेच नाही तर हातातीळाशी झालेली वस्तू तुझा नशिवात नसेल तर तशीच परत निघून जाते. ह्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला एका आंधळा पिकाऱ्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक” असे सांगून तेव्हाच गोष्ट सांगू लागला.

एका गावात एक आंधळा पिकाऱी रहात होता. त्या गावाच्या कडेला एक

मेमराळा मोरी

“नो आंघळा आहे बाबा! खेजारच्या गावातील जवळच भिक मागून परत येत होतो. मला तू त्या वडेच्या चिचेच्या मोठ्या झाडापाशी नेऊन सोड.” असे म्हणत तो आंघळा उठायचा प्रयत्न करू लागला. “तू कोण आहेस? त्या मुलाच्या खांद्यांवर आपण घेत त्या आंघळ्याने विचारले— “आजच ह्या गावात नविन आला आहेस वाटते.”

“माझे अर्बे वायुव्य ह्या गावात गेले. एकूण एक आवाज मी ओळखतो. कोणाच्या घरी पाहुणा म्हणून आला आहेस काय? एका हातात काठी व दुसऱ्या हाताने त्याचा खांद्यावर तो लंगडत त्याला विचारू लागला.

“नाही, मी एक निराधार व कमनशिबी आहे. रोजगारी मिळेल ह्या आश्रित दिनसभर हिळत होतो. परंतु काहीही न मिळाल्याने पाणी पिऊन भूक मारून ह्या चौथऱ्यावर येऊन झोपी गेलो. तेव्हाच तुमच्या पडण्याच्या आवाजाने जाग आली आणि तुम्हाला मदत करायला पावलो.”

“तुला खाई-नडिल नाहीत काय?”

“ते माझ्या लहानपणीच वारले. माझ्या आजोबांनीच मला रुहानाचा मोठा फेले. परंतु काही दिवसांपूर्वी त्याचाही देहान्त झाला. जो पर्यंत आजोबा जिवंत होते तोपर्यंत लाड्याक्यामुळे कामधंदा शिकलो

नाही. आता मोलमजुरी करू शकतो. परंतु खूप हिंडून ते मुळा काग मिळाले नाही.”

“बाबा, आले हो चिचेचे शाब? तुमचे पायाचे दुखणे आता कसे आहे? असे विचारीत तो जायला निघाला.

“देव तुला सुखी ठेवो. माझे दुखणे बरेच कमी झाले आहे. बरे हो! पण, तुझे नाव काय ते नाही सांगितलेस आणि निराधार आहेस मग जाणार कुठे?”

“दिपक” त्याने आपले नाव सांगत म्हटले—त्या चौथऱ्यावर मघाशी झोपलो होतो तेथेच.

भिकारी त्याचा बोलण्यावर हसत म्हणाला—“तो चौथरा तुझा नाही ना? मग कोणीही येऊन तुला हांकलून लावेल. तू दयेन ह्या झाडाखाली झोप. इथून तुला कोणी उठवणार नाही.

त्या दिवसापासून दिपकचे ते झाडच घर बनले. तो त्या आंघळ्याला कुठे देवळा समोर नाहीतर चौकांत गद्या बायी नेऊन बसू लागला. व जो कमाई होई त्यावर दोघे आपला उदरनिर्वाह करू लागले.

एकदा भर उन्हात आंघळा देवळाच्या पायऱ्यांवरच बसल्याबसल्या झोपी गेला. तितक्यांत एक श्रीमंत माणूस भिकाऱ्या जवळ आला आणि त्याच्या भिक्षापात्रात एक छोटी थैली टाकून तो निघून जाऊ

लागला. दिपकने साण्याची वस्तु मसावी असे समजून ती पिशवी झटवयात उघडली.

“अरे हे काय? ते पाहुनच त्याचे डोळे पांढरे झाले. त्यात बरीच सोऱ्याची नाणी होती. कोठे पुकून ती थैली टाकली असावी. असे समजून तो ती घेऊन पायंत पळत त्याच्यापाशी जाऊन पोहचला. आणि ती थैली देत म्हणाला—“अहो, झाल तर सोऱ्याची नाणी आहेत.”

शेठ हसत म्हणाला—“तू भिकाऱ्याचा नातू आहेस. तुम्हाला आता भिक मागण्याची अजिबात जरूर पटणार नाही.”

परंतु दिपक त्याच्याकडे आश्चर्यचकित होऊन पहातच राहिला. व मनांतल्या मनात

मोठे चिचेचे ज्ञाह होते. तेथे तो भिकारी झाडाच्या सावलीत रहात असे. तो दिवस-भर गावात भटकून भिक मागे आणि रात्री झाडाखाली येऊन झोपे. अद्या तऱ्हेने त्याचे जिवनक्रम चालू होते.

एकदा नावी एक जत्रा भरली. भिकारी लसे भिक मागण्यास गेला. परत वायला खूप उशीर झाला. येता येता तो भिकारी एका दगडात पाय अडकून खेजारच्या पाण्याच्या डब्यावात पडला. आणि खरच-टल्यामुळे विव्हळू लागला.

तेव्हाचत कोण्या एका मुलाने येऊन त्याला हात घेऊन बाहेर काढले व विचारले—“बाबा, उठा तुम्हाला ते डबके विसले नाही का?”

मुघाक नये?" असा विचार त्याच्या मनात घोळू लागला.

त्या विचाराने त्याची पावले शहराकडे वळली. त्याने शहरात जाऊन भाजीगऱ्याचे मोठे दुकान वातले व व्यापार करू लागला. काही वर्षांतच त्याचा धंदो चांगला चालू लागला. शहरातील श्रीमंत लोकांत त्याची गणना होवू लागली. गावातील एका प्रतिष्ठीत माणसाने स्वतःहून त्या मुलीचे सुवर्णाचे लहान त्याच्याशी लावून दिले.

सुवर्णा हुषार व समजूतदार होती. तिच्या आपल्या नवऱ्यापिंपी काहीच माहित नव्हते. फक्त एवढेच माहित होते की तो त्या गावात अचानक आला आणि त्याने व्यापारधंद्या सुरू केला. लहानांतर तीन चार वर्षांनी एके दिवशी एक भाजीवाला त्याच्या घरासमोर आला. तो दिपकच्या पुर्वीच्या गावचा रहगारा होता. त्याने सुवर्णाला सांगितले की, दिपकचा आजोबा मेल्यानंतर तो निराधार झाला. शेवटी पोट भरण्याकरीता कोणत्यातरी कामाच्या शोधास गाव सोडून शहरात आला.

हे ऐकताच सुवर्णाला उत्सुकता वाटू लागली. संध्याकाळी जेव्हा दिपक घरी आला. तेव्हा तिने आपली उत्सुकता प्रकट करीत त्याला ते विचारले. तिचा प्रस्न ऐकताच ती निश्चिंत झाला.

दिपकच्या गण वतण्यामुळे तिला जास्त चाका येऊ लागली व तिने परत खोबून खोबून त्याला विचारले.

"मी हा व्यापार पापाच्या बनानी सुरू केला आहे." दिपकला रद्दावले नाही. त्याने आपल्या वायकोला खरे काय ते सर्व सांगून टाकले. त्याच्या मनात सारखी चकचकत होत होती. परंतु पापाच्या पंशाच्यामुळे अधिक लाभ होवू शकत नाही. आपला घरा तर खोपटोने चांगला चालला आहे." सुवर्णाच्या उत्तराने पोडासा दिलासा दिकला मिळाल्यासारखे वाटले.

दिपक म्हणाला—"तर निवारी जिवंत असेल तर त्याला आपल्या घरी ठेवून, पावाने शास्त्रिचित करावे.

सुवर्णाला कळले की, जरी आपल्या नवऱ्याने तुला त्याच्या संपत्तीने व्यापार केला असला तरी त्याच्या मनात वाईट भाव नाहीत. पत्नीची कदापी ऐकून तिचे डोळे पाण्याने दबदबले. पदराने डोळे पुसत ती म्हणाली—"तुम्ही ह्या गोष्टीला खूपच उशीर केलात. हे तुम्ही पूर्वीच करावयाचे पाहिजे होते. परंतु त्याने याक्यात नकार दिला तर..." दिपकच्या मनात एक विचार आला.

"तर मी पण तुमच्या बरोबर येईन. त्यांना सांगून करीन. त्यातून आलेच नाहीत, तर तुम्ही तुमच्या बरोबर थोडे पैसे घेऊन जा. परत येताना त्यांना भेट म्हणून देऊन टाका." सुवर्णा म्हणाली.

सकाळी उठल्या बरोबर तो भिकारी बाबाच्या बावी जावळा निघाला. त्याने स्मृतशुद्ध बरोबर पाच हजार रुपये घेतले.

रया गावात पोहोचताच संव्याकाल झालो. तो सरळ त्या भोवपा चिचेच्या झाडाखाले गेला. परंतु भिकारी त्याला तेथे दिसला नाही. व त्याच्या रहाण्याचा काही कादविकाणही लागला नाही.

“काय पहात आहेस? तो कांधळा भिकारी आता त्या शंकराच्या देवळात रहातो.” एका स्रोताने त्याला ओळखल्या सारखे करीत साबितले.

दिपक पाईपाईन शंकराच्या देवळाच्या बाजूला निघाला. “अहो बाबा, इथे कोणी

कांधळा भिकारी आहे? देवळाच्या पायरीवर चढून त्याने देवळाच्या चौथऱ्यावर बसून विही पीत असलेल्या एका शेतकऱ्याला विचारले. त्याने दिपकला पाया पावून शोकापर्यंत चांगले विरखून घेतले. त्याची नजर त्याच्या गळ्यातील मोठ्याच्या साखळीवर पडली. “काम न्हणालात? हा, एक कांधळा इथे रहातो. तो खजून आलेला नाही. थोड्या वेळातच येथे येईल.”

दिपक देवळाच्या आतल्या बाजूला गेला व कोपऱ्यात बसून राहिला. धुकल्यामुळे त्याचा डोळा लागला. अचानक त्याच्या डोळ्यावर कोणीतरी काठीचा प्रहार केल्यामुळे त्याची झोप उडाली. त्याने पाहिले तेव्हा चोर त्याची पैसांची बॅग व गळ्यातील मोठ्याची साखळी घेऊन पळून जात होता. तो दुसरा तिसरा कोणी नसून विही पिशारा मापूस होता.

दिपक वेळोवेळी कणू लागला. त्याचा आवाज ऐकून पाठीमागे शोरलेला कांधळा भिकारी उठून दिपकच्या जवळ आला. दिपकने त्याला ओळखले व स्वतः विचारी सांगत म्हटले—“बाबा, मी दिपक आहे. मला क्षमा करा. मी पाप केले आहे.”

दिपकने त्याला सोडून जाण्यापासून परत तेथे येईपर्यंतचा सारा नृत्तांत

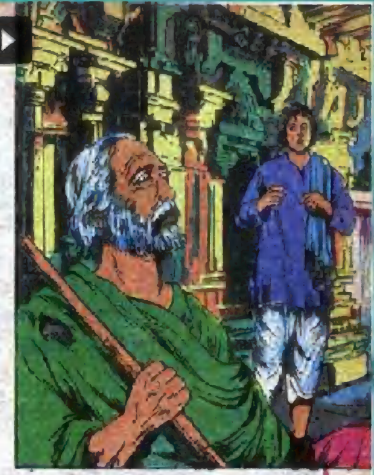
सांगितला व आपल्याबरोबर आपल्या बरो जेवणाविषयी विनविले.

भिकार्याने आपल्या घोंतरातली एक चिबी काढून प्रथम दिपकची जखम बांधली व वनातल्या घनांतच हलत राहिला.

“बाबा बाबा, यांच्या बरोबर नाल ना? तुम्ही जेद को आला नाहीत तर माझी बायको स्वतः तुम्हांला न्यायवाचा येईल. विरक भिकार्याच्या कांटे घेऊन हुळवित म्हणाला.

तेव्हा भिकारी म्हणाला—“बाबा, नशिब किती बलवत्तर आहे. ह्या देवळातील देवाहूनही प्रत्येकाचे नशिब मोठे आहे.

ज्याच्या भाग्यात जी गोष्ट नसते ती परमेश्वराने त्याला दिली, तरी त्याला मिळत नाही. तुम्ही पैशांची पिशवी चोराने पळवून नेली. जी तू माझ्या करीता आणली होतीस. आणि आपूर्वी छुडा सोप्याच्या नाण्याची पिशवी मलाच मिळाली होती. परंतु ती छुडा माझ्या नशिबी बळूती ती तुझ्या भाग्यात होती. त्यामुळे तो घेऊन तू पळून गेलास. व त्याच पैसाने व्यापार करून श्रीमंत माणूस बनलास. माणूस प्रत्येक गोष्ट आपल्या नशिबाने मिळवतो. माझे भाग्य तर उघडच आहे. की, कधीही रात्रीची पहाट होतच नाही त्यामुळे तुझ्या बरोबर जाण्याचा प्रयत्न केत नाही. झोप जा. सकाळ होताना आपल्या बरो परत जा.

सर्वत्र शांतता पसरली भिकारी आपल्या नशिबाला दोष देत होता व दिपक आपल्या पाशाचे प्रायश्चित्त करत होता. कोंवडा जारवताच दिपकची तंत्री भंग झाली व त्याच्या तोंडून शब्द बाहेर पडले—“बाबा, खरेच तुम्ही येणार नाहीत कां?

भिकार्याच्या शरिराची पोवी हालचाल झाली. दिपकला थोडो आशा वाटू लागली. परंतु भिकार्याने कनवठोला लाबलेली एक बॅली काढली व ती दिपकच्या हातात देत म्हटले. “ह्यात मोठे सुट्टे पैसे आहेत. ते ठेवून घे. लांबचा प्रवास आहे. रस्त्यात भूक लागली तर काहीतरी घेऊन खा.

भिकाऱ्याच्या मायेने त्याला गळबळून घाले-“मी तुमच्या ज्ञानाने धकलेलो आहे. बसे म्हणत डोळ्यांतून आलेली आसवे पुन्हा दिपक शहराकडे जाऊ लागला.

येथवर मोष्ट मागून देताळ म्हणाला-“राजा, भिकाऱ्याला प्रथम जी सोन्याच्या नाण्याची घेऊ भिडली ती दिपकने गुपचुप लाविली. दुसऱ्या वेळेस दिपकने त्याच्या करीतः घेऊन आलेले पैसे चोरांनी पळविले. त्या दोन्ही मोष्टी त्याच्या दुर्भाग्याची बडल्या द्या करीत त्याच्या भविष्याला दोप देणेच योग्य आहे. परंतु जेव्हा दिपक भिकाऱ्याला स्वतःहाच्या जरी घेऊन जायला आला. तेव्हा तो कां गेला नाही? ते तर त्याच्या उन्हेवर अवलंबून होते. त्या करीता भाग्याला दोप देण काय उचित होईल का? याचे समाधानकारक उत्तर माहित असून तु दिले नाहीस, तर गरिगाम तुला माहीतच आहे. तुज्या होमनाची शंभर घकले होऊन तुज्याच पावावर खोलू लायलीस.

विक्रमादित्य म्हणाला-“हं बरोबर आहे की; दिपकच्या बरोबर जाण्याने त्याचे दुर्दैव नाहीसे झाले असते. परंतु त्याला आपल्या दुर्भाग्याची सावली मुळा त्याच्यावर पडणे बरोबर वाटत नव्हते. कारण त्याचा विश्वास होता की. दिपक जोगवंत त्याच्या बरोबर रहात होता. तोपर्यंत भिकाऱ्याला राहिला जेव्हा दुसऱ्या वेळेस तो पैसांनी पिचवी त्याच्याकरीता पंजरा आला तेव्हा तो निराशच नाही पण त्याच्या गळघातला सोन्याचा हार मुद्दा चोरांनी पळविला.

मी दिपकवर मुलाखतीने प्रेय करीत होता. त्याच्या गुळात आपली सानली पडून तो आमुष्यवर भिकाऱ्या होण्यावेळां आपण अहोत भिकाऱ्या तेच बरे असं समजून त्याने दिपक बरोबर जाणे घाळले.

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन गंग होताच येताळ प्रेतासाह शब्दच बाला आणि पुन्हा बालून आवाजा नोंवकळू लागला. (कल्पित)

शिकऱ्याने आपल्या पळविले

शाम सुंदरपुरा रहाथारा होता. त्याचे आईचडिल त्याच्या लहानपणीच वारले. त्यामुळे त्याचे पालनपोषण त्याच्या म्हाताच्या भाजीने केले.

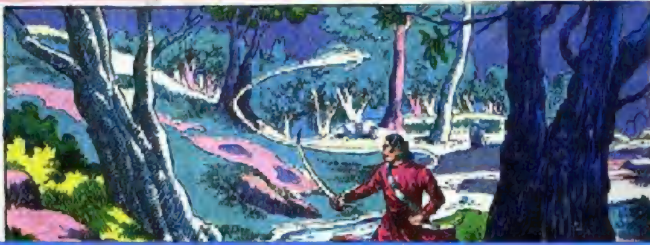
तो बिरागला जगदी घण्टवृष्ट होता. पण कमालीचा भिवा त्याला स्वतःहाच्या सावलीची छुदा नीती वाटे.

एका संघाकाळी त्याच्या बरी एक साधू आला. त्याच्या आजोला साधू-संन्यासाविषयी फार भक्ति होती. त्यामुळे तिने त्याचे आपल्याबरोने चांगले वातिम्य केले. ती जेव्हा त्या साधूला जेवायला वाढीत होती. तेव्हां शाम तेथेच एका कोपऱ्यात बसून होता. तो साधूला भयभीत नवरेने पहात होता. तेवढ्यात स्वयंभवाकघरातून एक उदीर पडत बाहेर आला. त्या तंदराला शामजवळ बसलेल्या पावरात पाहिले. पण तीने

त्याच्यावर झडप घातली नाही. व ती म्याळें म्याळें करत दाराबाहेर निघून गेली.

मांजरांनी तंदराला ब्रघूतही त्यावर झडप न घातलेली पाहून साधूला खूप आश्चर्य वाटले. तेव्हां त्याच्या भाजीने शामला म्हणले-“अरे बाळ शाम, उदराच्या होणाऱ्या ताताला कटाळून मू मांजरांना पाळलेस. पण ती मुद्दा तुज्यासारखीच मिनीभाणुबाई जाली बघ.

साधूला शामविषयी प्रगुदल निर्माण झाले. जेवण होताच त्याने शामला आपल्या समोर बसविले. त्याचा हात निरखून त्यावरील रेंगा पहात मनाशीच प्रगुदल लागला. नंतर आजोला शामविषयी सांगत म्हणाला-“तुमच्या नातवाच्या हस्तरेंगा खूप विनिच आहेत. त्याला नेहमी मिना-मेकड म्हणून तुम्ही रागावू नका.”

“स्वामी! मी करू तरी काय? ह्याचे बाजणेच असे विचित्र आहे की, राग जाल्याशिवाय रहातच नाही. ह्याचा भिन्नपणा जाणवकरीत काही उपाय कोणता तर सांगा. मी आपले जपकार जन्मभर विसरणार नाही.”

साधू म्हणाला—“ह्याचा भिन्नपणा औपचारिकपणे बसा नाहीता होणार नाही. ह्याने भविष्य विचित्र आहे. उलट ह्याच्या भिन्नपणामुळे एक महान कार्य त्याच्या हातून घडणार आहे.”

ह्या गोष्टी नंतर शाम एकदा गावच्या जमिनदाराच्या वाड्यासमोरील जात होता. तेव्हा त्याला जमिनदाराचे बाळलेले

कुण्याने पिल्लू वारात बसलेले बिसले. ते दिसायला इतके गोंडस होते की, शामने जवळ जाऊन त्याला उचलून घेतले व गोंजाऊ लागला. तेव्हाच आतून वाहेर येत असलेल्या जमिनदाराने ते पाहिले व त्याला रागावत हाकलून लावले.

कर्म पत्रे संयोगाने त्याच रात्री जमिनदाराच्या वाड्यात चोर चोरी करण्यास गेले. त्यांचा पाहूनही ते पिल्लू बांधू पायात घालून न भुंकताच दूर पळून गेले. ते संमनताच जमिनदाराला शामबंदल शंका आली. त्याला वारले त्यानेच ह्याला काही खासला घातले असावे. त्याचा न्याय निवाडा करण्याकरीता त्याने शानवर मारीत केला व त्याला कोर्टात नेले.

न्यायाधीशाने जमिनदाराचे सर्व म्हणणे ऐकून घेतले व शाहला गीतेवर हात ठेवून सरं काय ते सांगायला सांगितले.

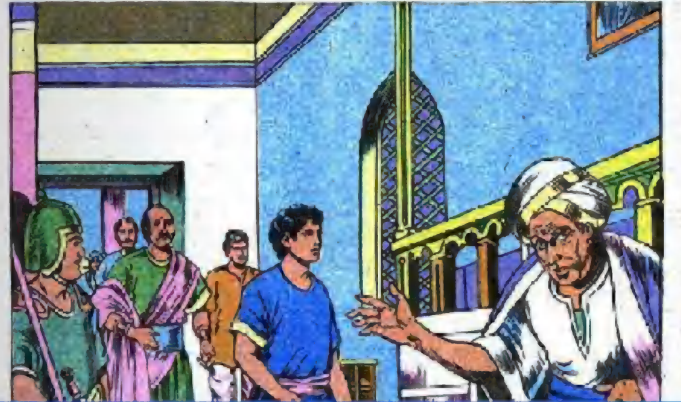
शामने गीतेवर हात ठेवतानाच त्याचा हात न्यायधीशाच्या हाताला लागला. शामदत्ताने त्याच्या स्वभावात, बदल पडू लागला. न्यायाधीश न्याय करायला निऊ लागले. पूर्वी बपराध्याला कठोरत कठोर शिक्षा देण्यासही तो पायसत नसे परंतु आता शामचा स्पर्श होता खणीच तो पावकू लागला तो म्हणू लागला—“मला खरा पुरावा देवही पक्षाकडून मिळाला

पाहिजे तर मी न्याय देईन, त्यामुळे आजचे कानकाज मंद. असे म्हणत तो कचेरीतून निघून गेला. ते पाहून जमिनदाराचे डोळे भडकले. त्याला कळना की, शामच्या बाबतीत असे काय गुद आहे?

त्या राज्यातील राजाचा मंत्री सुगुण-वर्मा ह्यापाशी जमिनदाराची भेटही होती. त्यामुळे जमिनदाराने शाम बदलल्या पाहिलेवर्माने लाजेने माग केली सर्व गोष्टी मंत्राला सांगितल्या. त्याने शामच्या हस्तस्पर्श होताच, मांजर, कुत्रा व न्यायापिप्त पाच्यांत कसा बदल झाला ते सविस्तर सांगितले. मंत्र्याने काहीवेळ विचार केला व शानला राजधानी मध्ये येण्यास सांगितले.

तेव्हा मंत्री एका पहिलवानासो बसा मारीत होता. शामने हस्तांदोलन करव्या-करीता त्याचा हात हातात घेतला. घेतासणीच तो पहिलवान पळपुट्यासारखा पळू लागला.

मंत्र्याने शिपायाकडून त्याला पकडून आणले व पळून जाण्याचे कारण विचारले. पहिलवानाने लाजेने माग केली पातली व भीतीने परंपरं कापू लावला. मंत्र्याला म्हणाला—“काय कारण कळत नाही मला एकाएकी खूप भीती वाटू ते सविस्तर सांगितले. मंत्र्याने काहीवेळ विचार केला व शानला राजधानी मध्ये येऊन मला पराजित करेल. असे म्हणत तो परत पळून जाऊ लागला.

ह्या प्रयोगाने मंत्र्याचा जमिनदाराने सांगितलेल्या गोष्टीवर चांगलाच विश्वास बसला. शामच्या हाताचा चांगलाच प्रभाव आहे. तो ज्या ज्या गोष्टीला हात लावतो. ती व्यक्ति मित्री व भेकड बनते.

ही गोष्ट मंत्र्याने राजाला जाऊन सांगितली राजाला हे ऐकताच खूप उत्ताप आला. राजा म्हणाला-“ह्या कुशी थापप्रस्त दिशत आहे. हा राज्यातील सर्व प्रजेला भेकड बनवेल ह्याला कावढतेच पांशो डा”

वामला फांशी देण्याची गोष्ट ऐकताच आज्ञा छती पिटून रडू लागली व मंत्र्याकडे येऊन त्याच्या पाया पडत म्हणाली-“ह्या माझा एकच आधार आहे.

त्याला कसेही करून बाचवा. मी त्याला येऊन राज्याच्या बाहेर निघून जाईन. मी त्याच्या प्राणांची आपल्याकडे भीक मागते.”

मंत्र्याने शामच्या आज्ञेला तनजावत म्हटले-“आजी, तुम्ही निश्चित रहा. तुमच्या तातवाला काहीही होणार नाही. त्यानंतर मंत्र्याने राजाला निवेदन करीत म्हटले-“महाराज, शामबद्दल ज्येष्ठ निर्णय घेणे योग्य होणार नाही. तरी ह्याला एका महिन्यानंतर फांशी देणेच योग्य व चांगले. तोपर्यंत आपल्या हाताचा प्रभाव दुराण्यावर न पडेल.” बस कडक पटारा ठेवता.

राजाने मंत्र्याचे म्हणणे मान्य केले. एक महिनाही गेला नाही. तोच राजाला एक चिंता लागून राहिली. शेजारच्या कलिंग राज्याचा राजा मोठ्या सैन्यानिशी त्याच्यावर हल्ला करणार आहे. हा निरोप सुंदरपुरच्या सरहद्दीवर रहाणाऱ्या शिपायाने त्याला वाचून सांगितला.

सुंदरपुर लहानसे राज्य होते. व कलिंग राज्याबरोबर लढाई करणे म्हणजे सोपे काम नव्हते. त्यामुळे राजाने पाबळून मंत्र्याला बोलावणे पाडले.

“महाराज, कलिंग देशाचा राजा गहेब याच्यावर उपाय करण्याकरिता मी एक योजना आधीच जाणून ठेवली आहे. ती

एकताच तुम्हाला खूप आनंद होईल- मंत्र्याने राजाला सांगितले.

मंत्र्याने शामच्या बरोबर दोन सैनिकांना पाठवून त्याच्या हातात कलिंग देशाचा राजा करीता एक पत्र देत म्हटले-“तुला हे पत्र येऊन देशाच्या सरहद्दीवर असलेल्या गहेब राजाला नेऊन थावपाचे आहे.”

तावडताच शामने जाऊन ते पत्र छावणीत असलेल्या गहेब राजाच्या हातात नेऊन दिले. राजा गहेबला वाटले की, ते पत्र शत्रूच प्रत्यक्ष वाढ्याचे असेल. कारण सुंदरपुर राज्य लहान आहे. त्याला माहीत होते. परंतु त्याने पत्र उघडून वाचले व त्याला खूप राग आला त्याने सैनिकांना हुकूम सोडला-“ह्या मूखाला डोके उडवा.”

हे ऐकताच शाम पाबळून शरंघर कापू लावला. व दोन्ही हात जोडत त्याच्या पादा पडत म्हणू लागला-“बला माहीत नाही की, ह्या पत्रात काय उल्लेख आहे. बला फक्त पत्र पोचविण्याचे कामच

सांगितले होते ते मी केले. असे म्हणत त्याने राजाचे दोन्ही पांश हाताने धरले.

पत्रात नमस्कार पडला वामाथारजा थावून जाणारा राजा सांजरीसारखा थावरत वामला म्हणू लागला-“आम्ही सुंदरपुरवर हल्ला करण्याची चूक केली. मंत्र्याला जाऊन सांग की, आताच्या आत्ता मी माझे सैन्य घेऊन परत जात आहे. आम्हाला क्षमा करावी.”

असे म्हणतच त्याने आपली छावणी हलविली व पाबळून सैन्यासह निघून गेला. शामने स्वतःह्या भिंबेवणानेच राज्यावर आलेले संकट घालवले. परंतु ह्याच बरोबर त्याचा नित्रेवणा सुद्धा नाहीसा झाला. मंत्र्याने त्याला सुंदरपुर राज्यातील सैन्यात भरती केले व त्याने पुढे अनेक अभूषी मुकाबला करून आपली बहादुरी दाखविली.

सुंदरपुरच्या राजाने मंत्र्याच्या हुषारीची वाखाणणी केली व एवढ्या मोकळ्या येणाऱ्या संकटाला दूर केल्याबद्दल त्याचा राज्यात मोठ्या धाटामाटाने सन्मान केला.

सुलाचे साहस

सुलक्षित काशी येथे राज्य करीत असता एकदा बोधिसत्वांनी काशी राज्यातील एका गावात शेतकऱ्यांच्या धरी जन्म घेतला. त्याच्या आई-वडीलांनी त्याचे नाव राम ठेवले. तो कोड-कोतुकत वाढू लागला.

लहानपणापासून त्याची बुद्धी तल्लख होती. त्याच्या बरोवरीच्या मुलात तो गुपार व विचारी होता. आईवडिलांचा तो खूप लाडका व आजोबांचा जोब की प्राण.

त्याचे आजोबा खूप म्हणारे होते. वकल्यामुळे घरात काहीच काम करू शकत नव्हते परंतु आत्मीयांनाच त्यांची सेवा शुध्दा करावी लागे. ही गोष्ट रामच्या आईला आवडत नव्हती.

एकदा रामच्या आईने तबऱ्याला म्हटले— शुश्रूषा करता करताच एक दिवस मरून जाईन. जेव्हा दिवसभर त्याचेच काम करत

बस. जसे काही दुसरे काही कामच नाही. शेवटी हे असे किती दिवस चालणार!"

"जो पर्वत ते जिवंत आहेत तोपर्यंत, त्यांची सेवा करणे हे तर आपले कर्ज आहे. गळा दाबून त्याचा जीवतरे येता येणार नाही." शोड्यांना रामानेच रामच्या वडिलांनी सांगितले.

"माझा टाकण्यात तरी काय चुक आहे? त्यांच्या जगण्याने थंड त्यांना सुख नाही की आपल्याला असे शिवून जगण्यापेक्षा एकदाचे मेलले बरे" आज्ञाच नदबत त्याची नायको म्हणाली.

शेतकऱ्याला प्रथम बायकोचे म्हणणे आवडत नसे, त्याला वाटे बडीलांना दुःख देण्यासारखे दुसरे पाप नाही. शेवटी शेवटी तो बायकोच्या आज्ञेवर जाऊ लागला. व तिचे म्हणणे खर मांमून शेवटी वडिलांना पाहून टाकले तर पाप लागणार

काही ह्या विचाराने तो जगाय शोधू लागला.

एकदा शेतकऱ्याने आपल्या वडिलांना म्हटले "बाबा, शेतात विहिर खोदण्याकरीता शेजारच्या गावातील सावकाराकडून कर्ज घेत आहे. त्याकरीता आपल्या सहीची पुढा करू आहे. तेव्हा वेळगाडीत बसून तुम्ही माझ्याबरोबर चला."

त्याचे बडीस ती गोष्ट खरी असेल असे समजून त्याच्याबरोबर निघाले ते वहाताच राम मुद्धा हुट्टाने त्याच्याबरोबर निघाला. आजोबांच्या जवळ जाऊन बसला.

वाटेत सूप दात रान लावले. त्याने गाडी वाटेत थांबविली व फावट घेऊन वडिलांना व मुलाला म्हणाला— "तुम्ही दोघे वाडीतच बसा. आणि ती झाडीत गेला, वडिल गेल्याचे वहाताच राम मुद्धा गाडीतून खाली उतरला. स्वानेही एक फावट हातात घेतले व "आजोबा, तुम्ही येथेच दांडा. मी आता येतोच म्हणत वडिल गेले त्या दिशेने गेला.

बोड्या दूरवर राखचे वडील फावटघाते जाडाजवळ एक खड्डा खणत होते. ते पाहून रामने जाडाच्या दुसऱ्या बाजूला खड्डा सणभ्याचे काम सुरू केले.

जरावेळाने कसण्यातरी आज्ञाने शेतकरी दाबला. व आज्ञाच्या रोसाने

जाऊ लागला. तेथे त्याने रामला पाहिले व म्हणाला— "अरे राम हा खड्डा पन्नाला खणतो आहेस? असे म्हणत त्याने आश्चर्याने तोंडात बोट घातले.

"ज्या कामाकरीता तुम्ही खणत आहात, त्याच कामाकरीता मी खड्डा खणत आहे." रामने तेवढ्याच जोरात वडिलांना सांगितले.

वडिलांनी धैर्य करून विचारले— "काय तुला ठाऊक आहे का? मी कशाकरीता खड्डा खणत आहे?

मला कारण घर माहित नाही. परंतु तुम्ही जे काम करणार ते चांगलेच असणार. तेव्हा त्याचेच अनुकरण करणे योग्य नाही

कां. त्यात चूक काय? रामच्या भोळ्या भावडेच्या स्वभावाची त्याला किच आली. तो आपल्या मुलापासून ही सोप्ट लपवू शकला नाही व मुलाला सांगित म्हणाला- "राम, मी तुझ्या आजोबांना वाढत्या करीता खट्टा खणीत आहे. ते येतानंतर त्यांच्या अतिम कार्याची जबाबदारी माझी आहे. कारण त्यांचा मी मुलगा आहे ना?" "पण आजोबा तर मरण जिवंत आहेत" "अणभगुर जोपनाला काय मरोसा ते खूप म्हातारे झाले आहेत ना?" वडिलांनी मुलाला समजावत सांगितले.

"जीव हा काही शक्यत नाही बाबा" त्या करीता मी मुठा माझ्या तडिलांकरीता हा खट्टा खणत आहे, कारण मुलगा असल्यामुळे अतिमकार्याची जबाबदारी माझी आहे ना? राम भोळेपणाने म्हणाला.

मुलाच्या तीडून हे ऐकताच त्याच्या बोळपा समोर काजव चगकले मुलाने त्याचे होळे उघडले. त्याला आठ कळस चुकले की; तो किती अपोरी काम करणार

होता. त्याला त्याची लाज वाटू लागली. शेतकरी आपल्या मुला व वडिलांबरोबर गाडीत वसून परी परत वाला.

त्याची बायको त्या दिवशी खूप जमनदात होती. ती खूप छान मोठ्या स्वयंपाक करून त्या दोघांची वाट पहात होती. परंतु गाडीतून सासऱ्याला उतरल्यांना पाहून तिचा साथ आनंद मावळला.

शेतकऱ्याने आपण जाऊन परत येईपर्यंतची सर्व कहाणी बायकोला सांगितली.

ते ऐकूनच ती डोके बरवित रडू लागली-"हाय रे देवा! जग तरी कसे बदलले. आजही मुलांना किती पैमाने सांभाळ केला. तरी मुलगा आपल्या बापा करीताच खट्टा खणायला निघाला. अशा मुलाचे तोंडही पट्टाणे म्हुणजे पाव आहे."

अग! पण तल्ले काम मी पण करायला चाललो होतो. माझा सांभाळ त्यांनी लाडानी नाही केला? ह्या गोष्टी नंतर शेतकऱ्याचा बायकोने सासऱ्या विषयी पुन्हा नुकून नवऱ्याकडे तक्रार केली नाही.

सैनिकांचा विद्रोह

ईस्ट इंडिया कंपनीने निकलेला राज्यांचे रक्षण करण्याकरीता आपल्या सैन्यात भारतीयाना भरती केले. परंतु भारतीयांचे नास्तिक स्वभाव होता. इंग्लिश शिक्षणाच्या मानाने कमी होणा. त्यांना अनेक प्रकारचे अपमान केला जाई. त्यांचे कपडे मोठ्यावर असून त्यात वेष्टा; यांचे उपास भारतीय सैनिक नेह.

इंग्लंडात कारभुतांचा उपयोग करवा लागे. त्याकरीता दख्खान ते सोमनाथी लागत. परंतु त्यात शस्त्रास्त्रांची परची निसळत जाणेत हे भारतीय सैनिकांना समजले. तेव्हा त्यांच्या दायिक विद्रोहाच्या ठेव लागली व हे इंग्लंडाच्या विरुद्ध भडकले.

भारतीय सैनिकांनी भारतात विद्रोह-विनिमय केला. आणि १० मे १८५७ ला मेरठ ठावणीवर त्या मानून इंग्लंड अधिकाऱ्यावर अचानक दुष्का केला व त्यांना बंदी केले.

ह्यानंतर ते सर्वे भारतीय सैनिक दिल्लीवर चालून गेले. त्याने बाटेत मेदनाच्या सर्वे छावण्यांमध्ये संदेह दिला. तेथील सर्व सैनिक प्रथम पायुवक असलेली होते. त्यामुळे हा विद्रोहाचा सचवा सवेत पसरला.

दिल्लीला पोहोचताच भारतीय सैन्याने सात किल्ल्यांवर ताबा मिळविला आणि बहादुर शाह जफर याला आपला राजा बनविले. दिल्लीचे ब्रिटीश सैन्य हारले. दिल्ली भारतीय सैन्याला मिळाली.

निकडे किन्नर मध्ये तुलना राजा-राजाचा दत्तक मुलगा नानासाहेब ह्याला इंग्रजांनी राज्याचा वारस म्हणून मान्यता दिली नाही. तरी पण बोर आणि साहसी अशा तात्या टोपेनी नानासाहेबाचा राज्याधिकार करविला व इंग्रजांच्या विरुद्ध त्याला जाऊन मिळाला.

भाकी राज्याचा दत्तक मुलाला मुद्धा इंग्रजांनी वारस म्हणून मानले नाही व साहसीवर आपले बरेचच स्वाध्याय करीता आल्या सैन्याला पाठविले. साहसीची राणी लक्ष्मीबाईने त्यांच्या विरुद्ध स्वतःच्या नेतृत्वाखाली नडण्याला तोंड दिले. मुद्धात इंग्रजांनी सैन्य पराजित झाले. त्यांच्या आंधकारांना कैद केले.

राणीने बंदी झालेल्या सैनिकांना आदरपूर्वक मानिले व त्यांना मुचना दिली की, "माझे तुम्हांला पाहण्या-वाचणे देऊ परंतु तुम्ही तुमच्या बांधवांसाठी सनगावेने पाहिले की, त्यांनी आमच्या बराबरीचा अपमान करू नये." तरी पण अचानक एका प्रसिद्ध ब्रिटीश सैन्याचा अधिकारी सर ह्यरॉन ह्याने भरपूर सैन्यानिहाय साहसीला घेराव घेतला.

राणी लक्ष्मीबाईने साहसी नडण्याला तोंड दिले तरी पण इंग्रजांच्या अनेक सैन्यांपुढे व आधुनिक तत्वास्त्रांपुढे त्यांचा टिकाव लागला नाही. व साहसीचा किल्ला इंग्रजांनी फवरील केला. सरगे बेवटी राणी असल्या दत्तक मुलाला पाठीशी बांधून किल्ल्याच्या झाडेर सुरक्षित पडली.

नाना साहेब आणि तात्याटोपे घोषांनी खांदीच्या राणीशी संग्रामात होऊन स्वासीयरवर बघाई केली. इंग्रज समर्थक शिन्हा किल्ला सोडून पळून गेले. स्वासीयरच्या सैन्याने व राणीने ब्रिटीशांचा समुद्र नाथनाट केला.

तात्याटोपे सर लुईस ससेपानिनी स्वासीयरवर चाल करून आला. दोन्ही सैन्यात भयंकर युद्ध झाले. राणीला स्वतःचा वधाव करून पळून जावे लागले. इंग्रजांनी तिचा पाठलाग केला. वाटेत राणीने बऱ्याच भायंनि सैन्याला तोंड दिले. शेवट पर्यंत इंग्रजांना राणीला पकडता आले नाही. लडून लडून ती अखेर जखमी झाली होती.

शेंवटी जखमी राणीने १७ जून १८५८ मध्ये एका बागेत आपला प्राण सोडला. तिच्या मृत्युची वार्ता समजताच अजुबे सैन्य नेथे येऊन पोहोचले. परंतु ते येण्यापूर्वीच तिचा अंतिमसंस्कार राणीच्या लोकांनी केला होता. अद्या तऱ्हेने खांदीची राणी मस्मीवाई इतिहासात अजरामर झाली. तिचे उच्चात चरित्र व विरागनेच रूप अमर झाले.

चांगले ओळे उघडले

उज्ज्वलगिरी हे मारवाड राज्यातील एक मुख्य ठिकाण होते. सोंगध हा उज्ज्वलगिरी राजाचा प्रमुख मंत्री होता. त्याच्या बचतवादांनी राज्य कारभार चालत असे. राज्यातील कायदे, व्यापार व रक्षण बाबत राजा प्रसन्न होता. एक योध्य शासक म्हणून सोंगध राजाचा विश्वास पावत होता.

एकदा सोंगध आपल्या इतर अधिकाऱ्यांच्या समवेत गप्पा गोष्टी करीत होता. तेव्हा शावातील काही नागरिकांनी येऊन तक्रार केली—“ब्रभो, नगरात अपराध शास्त होऊ लागले आहेत. दिवसातबऱ्या लोक चोऱ्या माऱ्या लुटालुट करू लागले आहेत. रात्री तर चोरांचेच राज्य असते. प्रजेला आपला जीव व वस्तुवद्दल खूप घोर कागलेला आहे. तरी रुपा करून काही बदोबस्त ताबडतोब कराना.”

सोंगध ह्या गोष्टी ऐकून रागाने काळ झाला. व म्हणाला—“तुम्हां लोकांना माहीत आहे की, मी येण्यापूर्वी इथे इतकी अंधावुंदी साजली होती. कंक लोकांना नैवेत बंद केले होते. ठिकाळिकाणी सुरक्षितते करता पहारा होवा. बावा अपराधी लोकांची संख्या कमी झाली आहे. परंतु एवढ्या मोठ्या शहरात हजारो लोक तबित येतात जातात तेव्हा थोड्या फार करकाने ह्या चुका होणारच. “ताही नाही, प्रभो, अशी गोष्ट नाही. ह्यापूर्वी नक्कीच कित्येक दिवस नगरात शांतता होती. बहुतेक अपराध चोऱ्या कोणी करीत नव्हते. परंतु काही दिवसांपासून परत अपराधींची संख्या वाढू लागली आहे. दिवसा लोकांच्या वस्तु घळघळत्या जातात. दुकानदारांनी सामान लुटले जाते. रात्रीची बोष्ट तर सोडाच.

सौगंध जास्तच चिडला व म्हणाला-
"माझ्या ह्या गोष्टींवर अजिबात विश्वास
होत नाही. मला वाटते की; माझ्या
विरुद्ध कट करण्या करीता हा कांगवा
करण्याची काही चाल आहे."

सौगंधचा मुख्य सल्लागार नागवर्मा
त्यावेळेस त्याच्याच जवळ बसलेला होता.
तो शांतपणे सर्व गोष्टी एकत्र होता.
जेव्हा लोक निघून गेले. तेव्हा त्याने
सौगंधला म्हटले- "ह्यांच्या म्हणण्यामध्ये
काहीतरी तथ्य असावे. जर ह्यांचाच
आपल्याबद्दल असा विचार असता
तर ते आपल्याकडे तक्रार घेऊन आलेच
नसते."

"आता पूर्वीच्या दिवसांत कायदे कानून
व राज्यव्यवस्था स्थापन करण्यामध्ये जी
सफलता मिळाली. त्याच्यात आताच्या
बदलाने नाराजी येणे सहाजिकच आहे.
ह्या कारणामुळे चोर त्याचा जास्त फायदा
उठवत असावेत. आपण त्यावर पांघरूण
घालणे बरोबर होणारे नाही.

नागवर्माचे बोलणे त्याने उडवून लावले.
व त्याला रागाच्या आवेशात येऊन
म्हणाला- "ते काही नाही! मी मनापासून
म्हणतो ह्या गोष्टीना काही आधार
असल्याशिवाय ह्यागोष्टींवर माझा विश्वास
बसणे शक्य नाही. नागवर्मा गप्प बसला.

एका आठवड्याने नगरातील प्रतिष्ठीत
सावकाराने सौगंधला जेवायला निमंत्रण
दिले. जेवणे मध्यरात्रीपसंत चालू होती.
चविष्ट गोड पदार्थांमुळे सौगंध जरा
जास्तच जेवला व चालतच घरी जायला
निघाला. त्याने आपली पालखी परत
पाठवून दिली. व नागवर्मा व इतर काही
लोक सौगंध बरोबर पायीच निघाले.

रस्त्यावर चिटपांसरुही नव्हते. शांतता
बोहीकडे होती. अंधार दाट झाला होता.
ते पुढे जाऊन एका कोपऱ्यावर बळले
नाही तोच दोन जणांनी येऊन सौगंधला व
इतरांना हाणमार केली व ते तेथून मुसट
पळून गेले. थोड्यावेळातच सौगंधला

कळले की, त्याच्या गळ्यातील सोन्याचा
मुल्यवान हार नाहीसा झाला आहे.

सौगंधने नागवर्मा व आपल्या इतर
लोकांना बारांचा पाठलाग करण्याकरीता
पाठवले. व स्वतःही त्यांचा शोध घेण्या-
करीता पाठोपाठ जाऊ लागला.

सौगंध थोडा पुढे गेला नाही. तोच
आडव्या गल्लीतून एक माणूस घाबरत
भीतीने कांपत समोर आला. त्याच्या
गळ्यात तसाच एक रत्नहार चमकताना
त्याला दिसला. सौगंध व त्याच्या बरोबर
येणाऱ्या माणसाला पाहून तो जाणव्या
जागी उभा राहिला.

सौगंध त्याला दरडावत म्हणाला-
"प्रथम तो गळ्यातला रत्नहार काढून दे.

त्या माणसाने तो रत्नहार काढून त्याला
दिला व वेगाने तेथून पळून गेला.

नागवर्मा ते सर्व पाहून सौगंधला
म्हणाला- "श्रीमान्! आपण तर राज्याचे
रक्षणकर्ते आहात. जर तुम्हीच कोणालाही
दरडावून घमकी घालून दागीने काढून
घेतले तर त्याचाच रक्षण कोण करणार?
जर ही गोष्ट गावात पसरली तर आपली
किती धुळीला मिळेल."

"का? चोराकडून आपला हार काढून
घेतला तर त्यात अपाय कोणता?"
ज्या चोराचा आपण शोध काढत होतो.
तोच आपल्या समोर आघता आला.

"पण आज तर आपण तो रत्नहार
घालूनच आला नव्हतात. त्यातले काही

हिरे निघाल्यामुळे वाजच तुम्ही तो हार माझ्यासमोर सोनाराला हिरे वसविण्या करीता दिला होतात." नागवर्माना आठवण करून देत म्हटले.

नोकरांनी मुद्दा सौगधला आठवण करीत सांगितले की; मीच आपल्या सांगण्यावरून त्या सोनाराला आपल्या घरी घेऊन आलो होतो.

सौगधला आश्चर्याबरोबर कुतुहल वाटू लागले तो माणूस कोण होता की; त्याने स्वतःह्या रत्नहार मुकाट्याने काढून आपल्याला कां दिला?

नागवर्माने ह्या गोष्टीचा खुलासा करीत सांगितले-"खरे तर, श्रीमान्! तो माणूस नगरातील सज्जन माणूस होता. गावातील चोरांच्या मुळमुळाटाला धावरलेला होता. तेव्हा आपल्यालाही चोर समजूनच जिवाच्या भीतीने त्याने धावरून गळ्यातील रत्नहार काढून दिला व सुसाट पळून गेला."

पुन्हा नागवर्माने त्याला समजून सांगत म्हणाला-"चोरांच्या हल्ल्याने आपल्या

मनात एकच शंका उत्पन्न झाली की; आपला हार चोरांनी पळविला. राज्यातील प्रत्येकजण एक दुसऱ्याला शंकेखोर दृष्टीने पाहू लागला आहे. आपण मुद्दा एका चांगल्या गृहस्थाला चोरच समजलात. सर्व जणतेला चोरांचा किती त्रास भोगावा लागत असेल. ह्यावरून आपणच अंदाज करू शकता."

नागवर्माच्या बोलण्याने सौगधचे डोळे उघडले. त्याला आता वाईट वाटू लागले की; नागरीक आपल्याकडे चोरांची तक्रार घेऊन किती जाशने आले होते. परंतु त्याचे ऐकून न घेता आपण त्यांना रागाने हांकलून लावले.

सौगधने दुसऱ्या दिवशी दवंडी पिटविली. व लोकांचा विश्वास संपादन केला. त्या सज्जन माणसाचा रत्नहार त्याला परत केला. त्याने बरोबर न्याय व प्रजेचे रक्षण करण्याकरीता पाऊल उचलले.

प्रजेत काही दिवसांनी शांती व रक्षण यांचा चांगला मिलाफ झाला.

दुष्टपणाचे फळ

उल्हास लहानपणासून खूप खोडकर होता.

तो कोणाच्याही खोड्या काडीत असे. माणसांच्याच नाही तर खोड्या काडण्यात त्याचा हद्द मुवया प्राण्यांपर्यंत गेली होती. सर्वजण त्याच्या तशा दासाला कंटाळले.

दुदैवाने एके दिवशी त्याची नजर एका अशक्त अना कुठ्याच्या पिल्लावर पडली. तो तहानभुकेने व्याकुळ झाला होता. त्याची एकूण एक हाडे बाहेर दिसत होती. त्यामुळे उल्हासच्या वडिलांनी त्याची तशी अवस्था पाहून त्याला रोज थोडे खावला घाबला मुरवात केली. तेव्हापासून उल्हास त्या पिल्लालाच त्रास देऊ लागला. त्याच्या नेमका खाण्याच्या वेळस त्याचे भिडेन उचलू लागला. त्यामुळे भुकेने तो कुई कुई ओरडे त्याला सतावून अग तो खाणे त्याला देई. ते पिलू खाणे मिळताच उपकार

झाल्याप्रमाणे कुतजतेने आपली - सोपटी हालवीत असे.

उल्हास त्या पिल्लाला झाडाच्या कांडीवर उंचावर नेऊन बसचे आणि पिल्लू भीतीने जोरजोरात ओरडू लागल्यावर आनंदाने टाळ्या वाजवे. त्याचे वडिल त्याच्या अशा वागण्यावर त्याला खूप रागावित असत.

तो हळूहळू लहानाचा मोठा झाला. परंतु खोडकर व हट्टी स्वभावामुळे जास्त शिकला नाही. त्याच्या गावी काही वर्षे पाऊस न पडल्यामुळे दुष्काळ पडला. त्याच काळजीने त्याच्या वडिलांनी अर्थरक्षण बरजे. आणि काही दिवसांतच ते मरण पावले. एकटा उल्हास आपल्या पोटपाण्याकरीता गांव सोडून शहरात आला.

सुदैवाने त्याला शहरात एका रंगशेटच्या घरी नोकरी मिळाली. महिना जेवण घेऊन त्याला पंचविस रुपये जास्त मिळू लागले.

रंगूशेट खूप सज्जन आणि धार्मिक विचाराचे होते. ते आपल्या नोकरांवर खूप दया प्रेम दाखवित असत.

रंगूशेटचा शेखरनावाचा एक दहा वर्षांचा मुलगा होता तो उल्हासला गोष्टी सांगण्या-करीता मंडावून सोडोत असे. गोष्टी सांगण्यामुळे त्याचे काम रेगाळे व त्याला मालकाची बोलणी खावी लागत.

मालकाला संशय आला की, तो काम करावयाचे टाळत आहे. तेव्हा त्याने त्याला रागावत विचारले-“तुझे कामात हल्ली मन लागत नाही. असेच जर होऊ लागले तर तुला कामावरून काढून टाकले जाईल.”

त्या भीतीने उल्हासने खरे कारण काम ते सांगून टाकले. रंगूशेट आपल्या मुलाला शेखरला बोलावून खूप रागावले.

त्या दिवसांपासून शेखरने उल्हासला जास्तच त्रास खावयास सुरुवात केली.

घंडीचे दिवस होते. दांत कुडकुडण्या इतकी घंडी पडली होती. शेखर पहाटे पहाटेच उल्हासकडे गरम कपडे घेऊन आला. आणि म्हणाला-“अवघा घंडीत ह्या उबेदार कपड्याने खूप मजा येते. जर हे जुने कपडे काडलेस तर, मी तुला हे गरम कपडे घालायला देईन.”

गरम कपड्याच्या आशेने उल्हासनी आपले अंगभरचे कपडे काढले व एक टॉबल गुंडाळून तो समोर उभा राहिला. तो मनातल्या मनात म्हणत होता की, “शेखरबाबू किती दयाळू आहेत.”

तेवढ्यात शेखरने आपल्या टॉमी कुत्र्याला हांक मारले व उल्हासवर तुटून पडण्यास सांगितले.

उल्हास घंडीपेक्षा कुत्र्याच्या भीतीने कांपू लागला. शेखरच्या दुष्ट वागण्यावर दुःख करावे का आश्चर्य करावे तेच त्याला समजेना. कुत्र्याचा आवाज येताच तो जीब मुठीत घरून पळू लागला. तो पुढे कुत्रा मागे बराच वेळ पळत राहिले. शेखर कुत्र्याचे नाव घेत टाळथा वाजवत उड्या

भारत होता. उल्हास पळून दमून शेवटी रडकुंडीस आला.

तेव्हा शेखरने कुत्र्याला आपल्या जबळ बोलावले व उल्हासला त्याचे कपडे देत म्हणाला-“तुला आता खूप गरम होत असेलाना तेव्हा हे ओले कपडेच खांगले” हे घे अंगात घाल.

ते सरच ओले होते. त्यामुळे बर्फा सारखे गार लागत होते. उल्हासने ते कपडे ठेवून दिले व आपले जुनेच अंगात घातले. त्याला शेखरच्या दुष्टपणाचा खूप राग येत होता. त्यामुळे त्याने ताबडतोब मालकाकडे जाऊन शेखरबद्दल सांगण्याचे ठरविले.

त्याच वेळेला दुसरा एक नोकर शेखर-बद्दल तक्रार करीत होता. मालक उलट त्यालाच घमकावत होते. शेखरने तुमच्या कामाच्या वेळेस तुमची खोडी काढली तर मी त्याला सोडणार नाही. परंतु कामा-व्यतिरिक्त त्याने खोडी काढली तर तो लहानच आहे ना. ? दरवेळेस सारखेच येऊन तक्रार कारण्याचे काम नाही.”

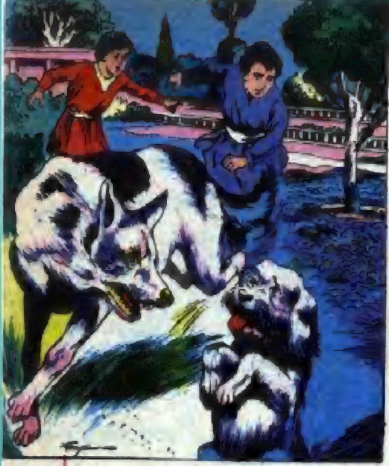
मालकाचे ते बोलणे ऐकूनच उल्हास आल्या पावली परत गेला.

रंगूशेटकडे वरचे नोकर चाकर होते. परंतु शेखर जास्त त्रास उल्हासलाच देत असे. त्यामुळे सर्व नोकरांना उल्हासची किव येई.

एकदा एका नोकरांनी शेखरला एक कुत्र्याचे पिल्लू आणून दिले. व तो उल्हासला म्हणाला-“आता तुला शेखर त्रास देणार नाही. त्याकरीता मी त्याला पिल्लू आणून दिले.”

उल्हासला आपल्या मित्राच्या मुद्दीचे कौतुक वाटले. परंतु कुत्र्याच्या पिल्लाचे नाव काढताच त्याला त्याच्या बालपणाच्या गोष्टी आठवू लागल्या. त्याला आता कळले की; एकाच्या खोडकर स्वभावामुळे दुसऱ्याचे कसे हाल होतात. लहानपणाच्या कुर वागण्याची शिक्षा आपल्याला भोगायला लागत आहे. देवाच्या दारी मुद्धा कसा न्याय आहे. “जसे करावे, तसे मरावे.”

दया व प्रेम अजिबात नव्हते. त्याने शेखरला रागावत म्हटले—“जर तुला त्याला त्रास देण्यात एखादा आनंद वाटत असेल, तर तो मात मला दे. त्या विचाऱ्या मुवया प्राण्याच्या वाटेस जाऊ नकोस. त्याला सोडून दे.”

“नाही सोडत, तू कां. मक्के पडतोस? जा पाहू येवून. शेखरने जास्तच जोराने पिल्लाला आवळीत म्हटले.

उल्हासने मध्ये जाऊन पिल्लांला जवळ घेण्याचा विचार केला परंतु शेखरने त्याला अजिबात सोडले नाही. तेव्हां न रहावून उल्हासने शेखरला जोरदार वप्पड लगावली.

“नोकराची येपवर मजल! माझ्या मुलावर हात उगारला.” मालकाने उल्हासला बोलावून घेतले.

उल्हास वांतपणे येऊन उभा राहिला. त्याने धोष्टपणे उत्तर देत म्हटले—

“मालक, शेखर ह्या पिल्लाचा अतोनात छळ करीत होता. तसाच माझा मुद्दा करीत होता. तेव्हां मुद्दा मी त्याला काहीही न करता सर्व सहन केलं व अपत्याला येऊन सांगितले. परंतु ह्या मुवया पिल्लाबरोबरची त्याची क्रूर घट्टा माझ्याच्याने पहावली गेली नाही व मी त्याला वप्पड दिली.” असे म्हणत असतानाच त्याच्या डोळ्यातून अश्रू येऊ लागले. तो मालकाला आपण केलेल्या बालपणच्या क्रूर

खोड्या सांगत म्हणाला—“मी माझ्या क्रूर खोड्याची शिक्षा भोगली. त्यातून मोक्ष मिळण्याकरीता ह्या कुत्र्याच्या पिल्लावर प्रेम द्या करून मी ह्यातून माझे पुढील जीवन मुख व खातीने घालवू पहातो.”

उल्हासच्या ह्या बोलण्याचा रंगूशेठवर प्रभाव पडला. त्याने उल्हासच्या हातात शंभर रुपये देऊन त्याच्या यौरव केला, व त्याचा हातात त्या पिल्लाला देत म्हणाला—“ठिक आहे, ह्या पिल्लाचा प्रेमाने सांभाळ कर. आणि ह्यापुढे जर शेखरने तुला त्रास दिला तर मला ताबडतोब सांग.

रंगूशेठ उल्हासवर रागावले किंवा चिडले नाही. परंतु आपल्या मुलावर हात उगारल्याबद्दल त्याला बक्षिसी दिली. ह्याचे शेठच्या बायकोला नवल वाटले. तिने नवऱ्याला म्हटले—“तुम्हाला नोकरांपुढे आपला मुलगा म्हणजे काहीच वाटत नाही. उलट नोकरांने आपल्या मुलाला मारल्याबद्दल त्याला बक्षिसच दिलेत. हा वाडले. तो सुखाने आपले आयुष्य घालवू कोणता न्याय?

“हो, हा खूप मोठा न्याय आहे” शेठजी वांतपणाने आपल्या बायकोला म्हणाले. “उल्हास मुद्दा लहानपणी शेखरसारखाच क्रूर व दुष्टपणाने खोड्या काढीत असे. आता त्याला त्याचे प्रायश्चित्त भोगावे लागते आहे. त्याच्याच सारखे शेखरला भोगावे लागू नये” ह्याच माझी इच्छा. त्या कारणाकरीता प्रसन्न होऊन मी त्याला बक्षिस दिले आहे.”

पिल्लावर प्रेम करून उल्हासच्या जीवनात एकदम बदल झाला. त्यावर्षी त्याच्या गावात पाऊस पण खूप झाला. तो आपल्या गावी परत गेला. व शेती चांगल्या तऱ्हेने करू लागला. त्याच्या शेतात धान्य खूप पिकले. त्याच्या गुर्णावर प्रभावित होऊन गावातील एका प्रतिष्ठीत माणसाने आपल्या एकुलत्या एक मुलीचे लग्न त्याच्या बरोबर लावून दिले. तेव्हां पासून त्याचे पशु पक्षावरचे प्रेम जास्तच मारल्याबद्दल त्याला बक्षिसच दिलेत. हा वाडले. तो सुखाने आपले आयुष्य घालवू लागला.

शेरास सग्या शेर

शेरापूर मध्ये बल्लभ गावाचा एक सावकार रहात होता. त्याचे किराणा सामानाचे दुकान होते. तो गल्ल्यावर बसल्या बसल्या लोकांना कर्जाने पैसे देत असे. ते परत मिळाले नाही तर दामदुप्पट किंमत वसूल करीत असे. कोणालाही किंमती वस्तुवरच कर्ज देत असे.

नामदेव त्याच गावात रहाणारा सरीब खेतकरी होता. गरीबीमुळे तो नेहमी कोणा कोणाजवळून कर्ज काढीत असे. एकदा तो बल्लभ सावकाराकडे येऊन त्याला म्हणाला-“बल्लभ दादा, मी संकटात पडलो आहे. तू कितीही व्याज घे, परंतु मला पन्नास रुपये दे. एका आठवडेपामरात तुला परत करीन.

बल्लभ भडंकर कंजुस होता. त्याला माहित होते की, नामदेवला पैसा दिला तर व्याज दूरच राहिले मुद्दल मिळायची

मारामार परंतु त्याला तो वाराज म्हाया असे वाटत नव्हते. म्हणून म्हणाला-“तू तर आज पहिल्यांदाच उघार भांगरा आहेस पण तुझी छप्पथ योगायोग पहा. माझ्याकडे आज एक दमडी बेसीस नाही. नाहीतर तुला मी खाली हाताने पाठवलेच नव्हते.”

नामदेवला त्याच्या बोलण्याचे रूप दुख झाले. की; त्याने आपल्याला पन्नास रुपये न देऊन जागल्यावर अपिरबास दाखवला. थोडा थोडा त्याचा रार मुढ्याच्या भावनेने पेटला. त्याने निश्चय केला की; कसयाही तऱ्हेने त्याच्या कडून पन्नास रुपये मिळविन तरच नावाचा नामदेव. तो अवकल उडवू लागला की, कसा तऱ्हेने रुपये वसूल करावेत, विचार करकऱून त्याला शेवटी एक उपाय सुचला.

एकदा बल्लभ आपल्या दुकानातील गल्ल्यावर बसला असताना नामदेव

पावत तेथे आला व बल्लभच्या जगदी जखल जात म्हणाला-“बल्लभ दादा, जरा लवकर सांग पांच दाहे किती होऊत? बल्लभने विचार केला की, आजडे मोड माहित नसेल म्हणून विचारत बरोल म्हणून त्याने बुवाकार कडून सांगितले “पन्नास”

“तुजी खवदल वेण अजयला गेली काय?” पन्नास नाही घेऊन साठ होवात. नामदेवनो दोड्या उंन आनानात म्हटले.

“तू किती मुर्ख आहेस, साठ नाही. पन्नास होवात.” बल्लभ जोरजोरात जोरडण म्हणाला.

पन्नास-साठ, पन्नास-साठ असे म्हणत दोघेही जोरजोरात ओरडून भांडू लागले. ते धाहून आजूबाजूचे लोक एकत्र जमले.

त्या लोकांना वऱ्हुण तो त्यांना म्हणू लागला-“लोकांहे माझ्या गोष्टीचा निवाडा करा, हा एक नेबरचा लुग्या बल्लभ माझे बऱ्हा रुपये हुडपावना अवला करीत आहे. मी पूर्ण साठ रुपये आला दिले होते परंतु हा मला पन्नासच सांगित आहे. तरी तुम्ही त्याच करून पाहिले मला पूर्ण पैसे मिळवून द्या.”

नामदेवचे हे उलटे बोलणे ऐकूनच बल्लभ दूबकून गेला. त्याच्यावर डोळे कसरीत तो म्हणाला-“अरे कसा दुष्ट आणि हुरामसोर निपाळास, तू दे केव्हा मुझे पैसे मला दिलेस?” फिकन लोकांना म्हणाला “बंधुनो हा खरोखरी खोटे बोलत आहे. याने माझ्याकडे एक पैसेही उंनला नाही.”

तेव्हा त्याचे बोलणे मध्ये तोडत नामदेव म्हणाला—“तुला सर्वासमोरचा तगाशा बंद कर. कोशाळा माहित नाही अस नाही की, तू लोकांचेच पैसे हडप करून पडंगज लावला आहेस. आताच तत्समिना पडंगज म्हणत होतास ते हो मिळकत करायला नव्हतोस काय? मी नांगलान पावा विकलो, माझे पंचांग परत ये. परत कधी म्हणून पुढपावडे घ्यावाने ठेवणार नाही.

नामदेवने असा तऱ्हेने म्हटले की; सर्वांचा त्याच्यावर विश्वास बसला.

त्यामुळे तेथे एकच झालेला सर्व लोकांनी नळमला दोष द्यायला नुस्वात केली रावेक्षण म्हणू लागले—“तू प्रथम पंढरास जायलास तवारा होतास, ते आम्ही आमच्या लानांनी ऐकले. आता सर्वासमोर नाही म्हणतोस. ह्या सारखा अपराध दुसरा कुठला नाही परस्पर पैसे लुबाडायला पहातोस काय तो बलासावर यावला. तेव्हा त्याचे पैसे मुकातवाने दे.”

जर हे भांडण असेच वाढत गेले तर साठ दिवसांशिवाय मुटका नाही बसा विचाराने पावलास जाऊन नळमने नामदेवच्या हातात पंचांग ठेवणे ठेवले.

हातात पैसे घेताच नामदेव जोरजोरात हसू लागला. व सर्व लोकांच्या समोरच त्यातले पंचवीस रूपये परत करीत नळमला म्हणाला “हो मुक्ती मी तुला जांगला पाटा मिळवा ह्या करीता नेली होती. हे पंचवित्त रुपये परत आणि हे दुसरे वंचवित्त रुपये मी तुज्याकडे कर्जाच्या रूपे ठेवत आहे. आता मला पैसांची अत्यंत जरूरी आहे. तरी तू मला टाळत होतास जेव्हा पैसांची जरूरी असते, तेव्हा त्याचा उपयोग केला नाही, तर त्या पैसांपासून काय लाभ.

“मी पाहिले जर हे याने पैसे ठेवून घेऊ अन्वतो. परंतु मी गरीब आहे पण अप्राप्ताधिक नाही.”

बल्लन लाजने मान माली पाहून बसला. इतर लोक नामदेवच्या वृष्टारीचे कौतुक करीत हसत आशयल्या वाटने परत गेले.

शिवपुरुषाण

युद्धभुमविर दोन्ही सैन्यांच्या मधोमध शिव साली पडले. त्याचे मन दुःखीत होऊन योक्षारात बुडून गेले.

श्रीकृष्णाने अर्जुनाचा रथ नेऊन उभा केला. अर्जुनाने कोरल्याच्या सैन्यांमधून नगर फिरविली. वहील बांधव युद्धवर्ष, आचार्य आणि मानांमधून असलेले त्रिय मित्र सर्वजण त्याच्या बरोबर लढण्याकरीता तयार झाले होते. त्यांना पहाताच त्याचे मन विदीर्ण झाले—“काय हे! राज्य मिळविण्याकरीता आपल्या त्रिय बांधवांचाच वध करायचा? नाही, नाही? ह्याची हत्या करून मिळविलेले राज्य मला नको. मी असे करण्याकरीता जिवितात लढणार नाही.”

तो निरुत्साहीत होऊन रथाच्या पाठीमागे टेकला त्याच्या हातातून धनुष्यबाण शिव साली पडले. त्याचे मन दुःखीत होऊन योक्षारात बुडून गेले. श्रीकृष्णाने अर्जुनाची मनःस्थिती पाहून त्याला सतर्कावित म्हटले—“हे अर्जुना! युद्धभुमीवर विवेक धारवून वस्त्र-यज्ञाचा त्याग करणे म्हणजे क्षान्ति घर्माचा अपमान केल्या सारखे आहे. राज्याकरीता नेलेला मान ठेऊन कर्तव्याचे पालन करणे म्हणजेच सर्वात मोठा धर्म आहे.

“खरे पहाता परमेश्वरच हा कर्ता आहे. कसत मनुष्य त्याचे निमित्त मात्र आहे. अधर्म व अन्याय ह्यांच्या नाबनाट करून सत्य व त्याम ह्यांची स्थापना करणे हे नर-नारायण ह्यांच्या हातातील जेळणे आहे.”

जेव्हां जेव्हां जगातील दुष्ट लोकांची संख्या वाढते. तेव्हां हाय व धर्माचा नाश होतो. तेव्हां दुष्टांचा उद्धार करून हाय व धर्माची स्थापना करण्याकरीता प्रत्येक युगात विष्णू अवतार धारण करतो. तेव्हां त्याच अवतारात मी आहे असे समजून माझे स्मरण कर व मला धारण येऊन मी सांगने त्या अनुसाराचे शाय. तू तुझे कर्तव्य कर त्याचे फळ माझे समज.”

ह्या उपदेशाने अर्जुनाचे मन गाळटले तो श्रीकृष्णच नारायण आहे असे समजू लागला. त्याकरीता श्रीकृष्णाने त्यांची शंका निवारण करण्याकरीता आपले विराटदृष्टीनं अर्जुनाला करविले.

कृष्णाच्या विराट रूपात त्याला जगातील सृष्टीची दिव्यी व प्रलय एका पाठोपाठ नजरेस पडले. कर्ता, कर्म व क्रिया ह्या तिन्ही स्थाय्यतरात त्याला परमेश्वराच्या समावल्लिखित दिसल्या. सर्व सृष्टी नाहीशी करणारा महाकाल पण त्याला दिसला.

ते सर्व पाहून अर्जुनाचे मन शॉट झाले. त्याचे शंका समाधान झाले. श्रीकृष्णच माझ्याकडून करून घेत आहेत. मी केवळ एक यंत्र आहे.” त्या विचारानेच अर्जुनाच्या अस्मितात एक प्रकारचे चेतन्य पसरले. तो उत्साहाने उठला. त्याने आपले गांडीच घालून व तुषीर घेऊन शंक बाजविला.

दोन्ही बाजूंची सैन्य एकमेकांवर सिंहासारखे तूटून पडले. सठरा दिवस घनघोर युद्ध झाले. युद्धांत पाण्डवांचा जय झाला. शान्तीदुष्टांच्या रूपाने श्रीकृष्णाने जी भविष्यवाणी केली ती सारी झाली. भीमाने आपली प्रतिज्ञा पूर्ण केली. त्याने दीपदीचा सुटलेली केशांचा आभास घेतला.

अभिमन्यूच्या रूपाने कालनेमीने वीरगति प्राप्त केली. कर्णाच्या अंगातून सहस्र चक्रांचा अंश निघून शिवात विलीन झाला. अर्जुन व कृष्ण हे दोघे नर-नारायणाच्या अवताराचे पूर्ण झाले. विष्णूनी मृदेचीला विलेव्या वचनाप्रमाणे पृथ्वीवरचा पापाचा भार कमी झाला.

धृतराष्ट्राचे हृदय दुर्योधनाच्या मृत्यूच्या शोकाने विण्डळ झाले. त्यामुळे त्याने आपल्या मुलाच्या वधाचा बदला घेण्याकरीता भीमाला घेटण्याची इच्छा व्यक्त केली. श्रीकृष्णाने ते अंतर्मनाने जाणले व एक लोखंडाचा भीमाचा पुतळा बनवून त्याच्या समोर नेऊन उभा केला. पुतराष्ट्राने त्याला मिळीत घेऊन मारण्याकरीता दाबले तेव्हा लोखंडाचे तुकडे तुकडे झाले.

शांभारीने पुत्रशोकाने त्याला क्षाप दिला-“हे कृष्णा, कौरवाच्या पाठोपाठ तुला यादव-बंशाचापण समुळ नाशनाट होईल.”

श्रीकृष्णाने हसत म्हटले-“शांभारी! तू महासती आहेस तुझे यत्न खोटे ठरणार नाही. निघती काय पडवेल तेच तुझ्या तोंडून बाहेर पडेल.”

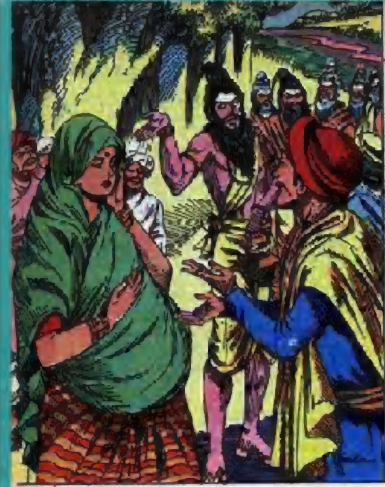
दीपदीच्या शोपलेल्या पांवी मुलांचा वध द्रोणाचार्याचा मुलगा अश्वत्थामाने केला होता. त्यामुळे दीपदीच्या सांगण्यावरून अर्जुन व श्रीकृष्णाने अश्वत्थामाला शोपदी समोर आणून उभे केले.

दीपदीने अश्वत्थामाला सोडून देत म्हटले-“तुला झोडून झोडून मरण येणेच उत्तम.” श्रीकृष्णाच्या सांगण्यावरून अर्जुनाने अश्वत्थामाच्या डोवडातील काही भाग काढून टाकला. त्याने तो वेढ्या सारखा मानसिक रोगाने ग्रसित झाला.

अश्वत्थामाने पांडवांचा समुळ नाशनाट करण्याच्या इच्छेने उत्तरेच्या पोटातील गर्भावर अस्त्राचा प्रयोग केला होता. त्यामुळे तिच्या पोटातून मेलेला मुलगाच बाहेर आला. श्रीकृष्णाने आपल्या पाशाने दाबून त्या बालकाची प्राणाची परिक्षा घेतली. आणि त्याला नवे जीवन दिले. त्यामुळे त्याचे नाव परिशित ठेवले गेले. त्यानेच पुढे पांडवांचा वध सांभाळला.

बाणाच्या पाखीवर पडलेले पितामह शीरस इच्छा मृत्युमुळे उत्तरायणा करीता वाट पहात होते. त्याने मृत्यूच्या तोंडांत असताना मुद्दां वृषिकिराला राजघर्षाचा उपदेश केला. उत्तरायण येताच त्यांनी

देह त्याग केला व ते नक्षत्रांपर्यंत जाऊन विलीन झाले.

बुद्धिचिंतनचा राज्यानिवेश झाला. त्याच बरोबर अक्षयगेष यज्ञाची तयारी सुरू झाली.

जेव्हा श्रीकृष्ण न यादवबंदी कुरुक्षेत्रात आले होते. तेव्हा द्वारके मध्ये त्याचे प्राबल्य नसल्यामुळे अधाधुंदी माजली होती. द्वारकावासी पर्मंडी व अविचारी बनले होते. युद्धाच्या सुरवातीलाच बलराम निर्वातनाकरीता द्वारकेमधून बाहेर गेला होता.

एवढा द्वारकेमध्ये विश्वामित्र ऋषी आले. तेव्हा द्वारकावासी चर्चेंडी व गुल्लं लोकांनी बांबाला एका गभीर बाईचा वेध घालून त्यांच्या सवोर नेले व गमतीने

विचारले—“स्वावी, सांगा ह्या गभीरची बाईला मुलगा होईल कां मुलगी?”

विश्वायिवांनी षट्पत्या स्वरात मोघाने शाप देत म्हटले—“मूर्ख व दुष्ट यादव-वंशीयो द्विष्टा गर्भातून एक मुलूख निर्माण होईल. ते सर्व यादव वंशाचा नाश करेल.”

ते सर्व उलट चेष्टा करत होते. परंतु सांबाने स्त्री वेष काढून टाकला. तेव्हा सरोवरी एक मुसळ बाहेर पडली. ती पाहूनच सर्व यादववंशी लोक घाबरून गेले.

काही दिवसांनी युद्ध संपल्यावर श्रीकृष्ण हस्तिनापूरहून द्वारकेला परत आले. तेव्हा यादव लोकांनी ती घटना श्रीकृष्णाला सांगितली. श्रीकृष्णाने त्या मुसळीचे अत्यंत बारीक बारीक तुकडे करून समुद्रात फेकून द्यावयास सांगितले.

त्यातील एक बारीक तुकडा समुद्रातील माशांने पकडला. ती मासोळी एका व्याधाच्या हाती लागली. व व्याधाने त्या मासोळीच्या पोटातील तो लोखंडाचा तुकडा आपल्या बाणाला बसविला. अखेर त्या बाणानेच श्रीकृष्णाचा अंत झाला.

इतर सर्व तुकडे पाण्याच्या प्रवाहा-बरोबर वहात जाऊन कटांला एकत्र येऊन पडले. तेथे गवताच्या रुपांने उकवले.

काही वर्षांनी द्वारकेतील सर्व यादव पुरुष लोखं गमती जमती करीता समुद्र किनाऱ्यावर

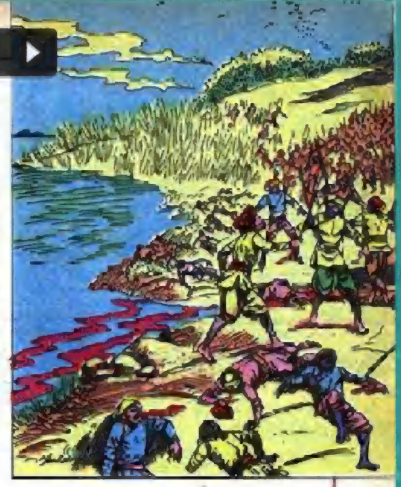
भेले असतांना सबोनी मनसोक्त दाख प्याली. व प्रायेणाला बुंगी चढली. प्रत्येकजण आपापल्या बडाया मारू लागला. दोपटी प्रत्येकाने जबळचे गवत उपटून एकमेकांय पारण्यास सुरूवात केली व त्याने सर्वजण मरण पावले.

श्रुतिचा शार खरा झाला. त्या मुसळानेच बहुवंशाचा सर्वनाश झाला.

जेव्हा बलरामाला हि घटना समजली. तेव्हा तो विवेक होऊन जंगलामध्ये जाऊन समाधिस्त झाला. त्याने योगाच्या बळाने आपले सारोर त्याच केले व शेष नात्यांच्या रुपांने वंशुठात जाऊन पोहचला.

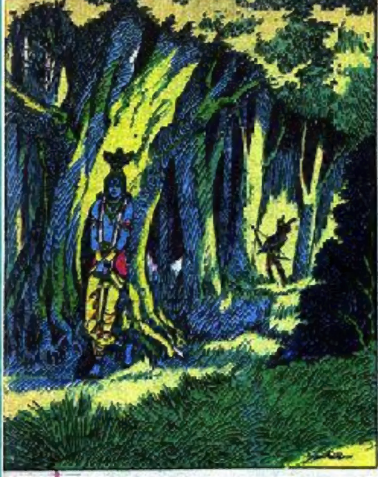
श्रीकृष्णाने द्वारका नसवण्याकरीता समुद्राकडे जमिन मागितली होती. ती समुद्राच्या रात दिवताच्या आत परत करावयाची होती. त्यामुळे कृष्णाने अर्जुनाकडे निरोप घाडला—“तू तावडतोव द्वारकेला येऊन येथील मुले, म्हतारे व वायका यांना येऊन खंडप्रस्थला येऊन वा श्रीकृष्णाने उत्पन्नात आपला त्रिष सला उडव घाला परमतत्वाचा उपदेश दिला व आपले खरे रूप दाखविले.

दोपटी श्रीकृष्ण समुद्रकिनारी जाऊन आपल्या बासरीवर विष्य अशे केंपूगात वाजवू लागला. त्याच्या बासरीवरचे स्वर ऐकूनच हिन्दोल, यमुना-कल्याणी व

देव गान्धार राग निघाले. सर्व जातमत तरतरून उठला. समुद्राचे पाणी शांत झाले. त्यानंतर विश्रांती करीता श्रीकृष्णाने जबळच्याच एका झाडाच्या सावलीत उभे राहून आपले पाय पसरले. एका व्याधाने दुरूनच पावला दुरणाचा पाय समजून बाण सोडला. तो बरोबर पायाच्या तळव्याला लागला. तो बाण तोच होता. याशान्चा पोटातून मुसळीचा तुकडा काढून व्याधाने बाणाला लावला होता. श्रीकृष्णाचा शेवटही त्याच मुसळ्याच्या तुकड्याने झाला व पुणे यादव वंशाचा संहार झाला.

एकदा हिडल हिडल दुर्वास ऋषि द्वारकेला आले होते. तेव्हा त्यांनी श्रीकृष्णा-

कडे खाण्यासाठी खीर मागितली. नंतर रागाने त्याला स्वतःच्या अबभर खीर लावायला सांगितली. तेव्हा श्रीकृष्णाने चुकून आपला पायांचा तळवा सोडून सर्व ठिकाणी खीर लावून घेतली. तेव्हा दुर्वासानी श्रीकृष्णाला सांगितले. तुला फक्त तळवापातूनच प्राणांची भीती व अपाय होऊ शकतो. गरिगराचा बाकी भाग माझ्या बरदानाने लोकांसाठी माला आहे.

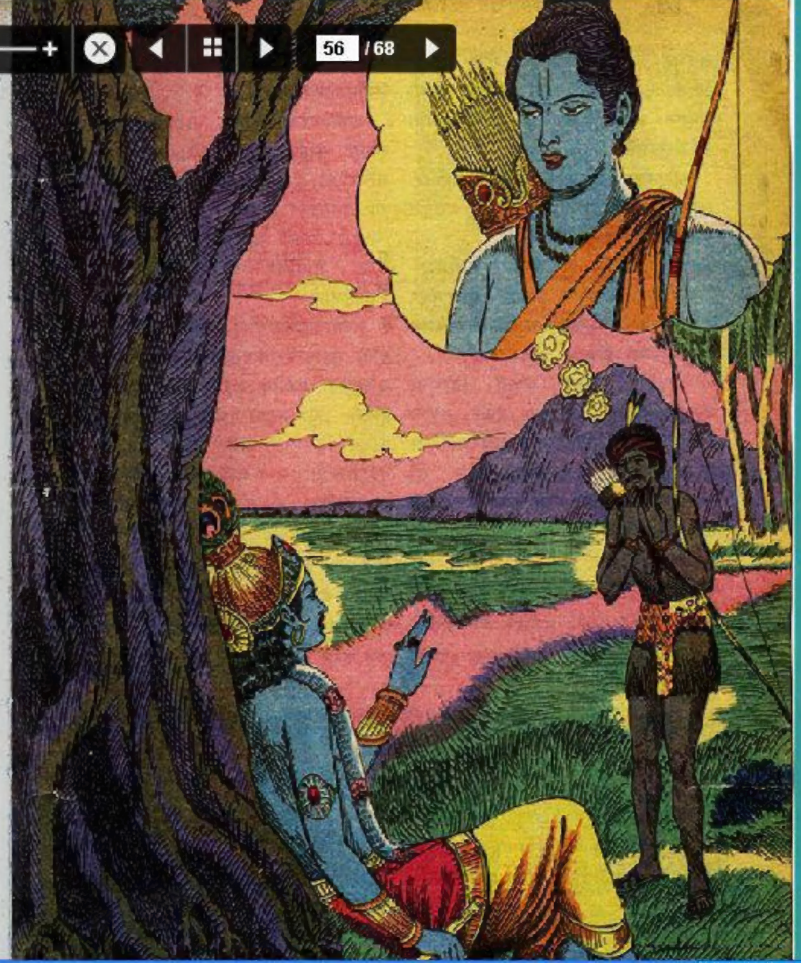
तळवाला बाण लागताच त्यातून रक्ताच्या घारा वाहू लागल्या. योद्ध्या वेळाने विकारी आदमी विकार घेण्याकरीता जवळ आला. तेव्हा श्रीकृष्ण वेदनेने

कष्टून जसलला पाहून त्याला रडू घेऊ लागले.

श्रीकृष्णाने व्याघ्राला समजावत म्हटले-
"तू माझ्याकरीता दुःख करू नकोस. रामावतारात मी शाळाचा मुलूख घेऊन वालीला मारले होते. तेव्हा तू त्यावेळीस वालीचा मुलगा जंगल होतास. त्यामुळे मी जन्मत माझ्यावर तू सुडाचा बदला घेतला आहेस. कर्माची फळे भोगायचीच लागतात. त्यामुळे तू काळजी करण्याचे कारण नाही. असे म्हणत त्याने रामा-पवारातील स्वतःच्याच स्वरूप त्याला प्रत्यक्ष दाखविले. रामाचे वर्णन होवाच त्याला आपले गुवायूष्य आठवले. तो रामतल्लीन होऊन बसला.

तेवढ्यात श्रीकृष्णाचा सारथी त्याच्या शोषाई तेथे येऊन पोहोचला व श्रीकृष्णाला त्या स्थितीत पाहून हुंदके देऊन रडू लागला. श्रीकृष्णाने त्याला दिलासा देत म्हटले-
"तू जवळतोव द्वारेक मध्ये जाऊन यादव लोकांना द्वारकेकडून निघून जावयास सांग. अर्जुनाला जाऊन माझा निरोप सांग, त्याने यादव संघातील सर्व स्त्रियांना इस्तिनापुरात घेऊन जावे व उद्धव व अक्रुराला माझा आशिर्वाद कळवावा."

श्रीकृष्णाने परत एकदा आपल्या मुरली मधून स्वर काढले. तो एक

वद्भुत व अपूर्व असा राग होता. त्याने नंतर घरीराच्या अघाघ लिळा समाप्त करून विश्वगुप्ता दिव्य कृपात तो वैकुण्ठा गेला.

श्रीकृष्णाने देहाचा त्याग केल्या बरोबर. समुद्राचे पाणी तसळ लागले. सगळे द्वारका पाण्यात बुडाले.

ज्ञानंतर नविन युगाचा प्रारम्भ झाला— "कलीयुग, श्रीकृष्ण स्वर्गात गेल्यानंतर उदवानेत्याच्या आदेशाने प्रत्येक लोकांच्यात श्रीकृष्णाच्या भक्तिचा प्रसार केला.

श्रीकृष्ण मनुष्य रूपात विश्वगुप्ता अवतार होता. व आपल्या अनेक अघाघ लिळाच्या द्वारे लोकांच्यात ईश्वरभक्तिचा संचार करण्यास आला होता. तो विश्वगुप्ता अंशाचा भाग होता. त्यामुळे तो त्रिकालदर्शी सर्वज्ञ होता. त्याच्या अवताराचा मुख्य हेतू म्हणजे, दुष्टांचा संहार करणे. सदाचरण करणाऱ्यांचे रक्षण करणे. त्याच बरोबर एक नविन आदर्श लोकांपुढे ठेवणे. त्यांनी स्वताःहाच्या

मोठ्या विचारांनी एक चांगला आदर्श सर्वांसमोर ठेवला.

कलीयुगाचा आरंभ झाला. तेव्हा त्यांनी कलून आले की; कलीयुगात मागसांच्या हातून इतकी क्रूर पत्ते पडतील की मागसांची तपस्या झीण होत जाईल. त्यामुळे त्यांनी मागसांच्या मुक्तिकरीता सरळ मार्गाचा अवलंब केला. तो भक्तिमार्ग.

कृष्णावतारातील एक महान भेट म्हणजे गीता. महासागरात बुडणाऱ्या कलीयुगातील मागसांना एकमेव सहारा असल्यासारखे होईल. ह्या महान संधात स्वतः देवांच्या सोदून निघालेले अमृत वचन सर्व वेद वेदांतील सार नव्हे आहे.

गीतेच्या महानतेच्या बद्दल कोणत्या पंडित विद्वानांनी सांगितलेले बरोबरच आहे. वेद वेदान्त ह्या ग्राई आहेत. श्रीकृष्ण त्याचा दुसऱ्या वाला गवळी आहे. व अर्जुन मुल आहे. जो गीता रूपा अमृत पान करत आहे.

सुलतानाची सुनावणी

"अरनाच्या राजमहालात चोरी" ही गोष्ट म्हणता म्हणता सर्व राज्यात वणव्या सारखी पेटली.

सुलतानचे होले कोषाने निझान्यासारखे लाल झाले. त्याचे अधिकारी भीतीने परंपर कांपू लागले.

सुलतानाला स्वतःहाच्या मृत्युवाग्न गोष्टींची चोरी झाली असती तरी काही वाटले नव्हते. परंतु राजमहालात चोरी झाली ही गोष्ट अजिबात आवडली नाही.

तो होले रागाने लाकडभटक करीत म्हणाला— "ह्याचा अर्थ आपल्या राज्यातील अधिकारी आघळे आहेत. जर चोर महालात शिरून विवसादवळ्या चोरी करू लागले तर राज्यातील परिस्थिती कधी काय असेल?"

त्यांनी संरक्षण अधिकार्यांना बोलावून खूप वटावले— "वाढ राखा! दोन तीन तासांच्या वात सर्व मालासहीत चोराला

माझ्या समोर आणून उभे केले नाहीत तर, तुम्हांला सर्वांना कांही दिले जाईल."

"मला कळले वाढे की; तुम्ही चोराला पकडून दाखविण्या करता एखाद्या त्रिकाण्याला पकडून लायता आणि त्याला चोर म्हणून दाखवता. त्यामुळे ह्यावेळेस मला चोर सर्व मालासकट पकडून आणून दिला पाहिजे नाहीतर, तुमच्या जिवाची काही खैर नाही."

सर्व संरक्षण अधिकारी ह्या सुनावणीने धावकून गेले. जिवाची पर्वा कोणाला नव्हती. त्यामुळे सर्वांनी एकत्र येऊन एक निश्चय केला. की; कसेही करून ह्यावेळेस खऱ्या चोराला पकडून आपलेच पाहिजे.

प्रधान अधिकार्याने आपल्या सर्व सहकाऱ्यांना बोलावून विशिष्ट निर्देश केले. व वेच बदलून राज्यात सर्व विघांना जायला सांगितले.

Fullscreen

127

60 / 68

“संध्याकाळी दक्षिणेकडे असलेल्या दारुगुत्वाशी सर्वांनी एकत्र जमावे असे ठरले.

त्यांच्यातील रहमत हा अधिकारी त्याने एका भिकाऱ्याचा वेध केला. तो नवरात्रील उत्तरेकडे दुपारपर्यंत चोराच्या शोधास हिंडत राहीला व भटकून भटकून खूप इमून तहानेने म्याकूळ झाला.

तेथे जवळून एक बाग होती. त्यात एक पाण्याने भरलेले स्वच्छ तळे होते. रहमत हा तेथे गेला व पाणी पिऊन आपली तहान भागवू लागला. जेव्हा तो पाणी पिऊन गेला. तेव्हा बागेतल्या पहारेकऱ्याने पाठीमागून येऊन त्याची मानगुट पकडली व त्याला दोन तीन फटके लगावले आणि रागवत म्हणाला—

“अरे मुर्ख, चोरासारखा इथे कोणाला

विचारून शिरलास आजकाल डोकेंबाज चोर तुझासारखेच भिकाऱ्याचा वेध धारण करून हिंडत असतात.”

रहमत हा चोरा संरक्षण अधिकारी होता. तरीपण त्याला आपण कोण झाला सुवाचा लागू घाबरा नव्हता. म्हणून त्याच्या माथा वळवून तो राग मिळून गप्प बसला.

उलट दिनांशाने त्याला म्हणाला—“मी कोणी चोर डाकू नाही, परंतु एक अमाची भिकारी आहे. तहानेने जीव म्याकूळ झाला होता. म्हणून दोन घोट पाणी पिण्याकरीता इथे आलो. माझ्यावर दया करा व मला आपली मारू नका.

“अरेरे! असे आहे काय? पहारेकऱ्याने व्यंग्यारमक चेहऱ्याने म्हटले. आणि

त्याला आपलीच दोन-चार लाथा मारल्या.

रहमतला मार खाण्यावाचून गत्यंतर नव्हते. तो लाथा खात गप्प राहिला.

जेव्हा पहारेकऱ्याचे मारणे थांबले नाही व तो माततच राहीला, तेव्हा न राहवून त्याने आपला वेध काढून टाकला.

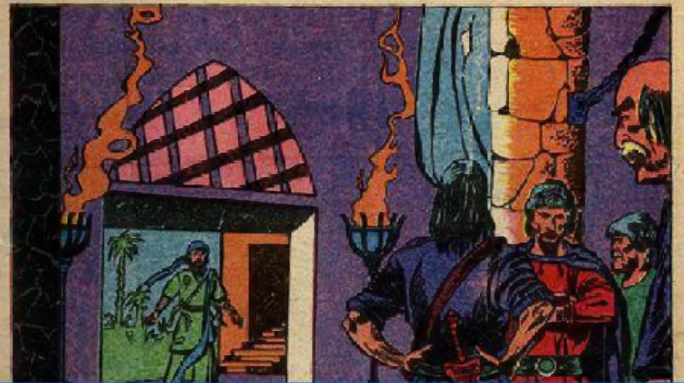
“संबटी तू मला किती मारणार आहेस? मी कोणता अपराध केला आहे? तहान लागलेली असताना पाणी पिणे हा काय गुन्हा आहे? आणि तुला मारण्याचा अधिकार कोणी दिला? जर तू मला चोरच समजत असलास तर संरक्षण अधिकऱ्याकडे मला बेंऊन चला. खर छोटे ठरवून मग मला दण्ड दे.”

पहारेकऱ्याला त्याच्या म्हणण्याचा सुडा खूप राग आला.

“तू मला न्याय शिकवायला आलास? असे म्हणत त्याने त्याला डकलून बागेच्या बाहेर काढले. आणि धिटी वाजवत दुसऱ्या बाजूने निघून गेला.

त्यानंतर चोरांच्या शोधास इकडे तिकडे हिंडत जिथे संध्याकाळी भेटण्याचे ठिकाण ठरवले होते त्या ठिकाणी तो येऊन पोहोचला. इतर अधिकारी मुढां एक एक करत जमा झाले. रहमतची अवस्था पाहून सर्वांना अत्यंत आश्चर्य वाटले.

रहमतने जेव्हा आपली सर्व हकीगत सांगितली. तेव्हा सगळ्यांना भयंकर राग आला. त्या सर्वांनी मिळून त्या पहारे-

Fullscreen

127

62 / 68

कन्याला घटा शिकविण्याचे ठरविले. आणि वेप बदलून ते बागेबडे निघाले.

बागेचा पहारेकरी एका दहा वर्षांच्या मुलाबरोबर एक गुप्त रहस्यमय बोटी विषयी बोलत बसला होता. तेवढ्यात सर्व अधिकाऱ्यांनी पाठीमागून जाऊन त्याला घेरले व पकडले. काहींनी त्यांची मानगुट पकडली. काहींनी त्याला लाथाचुवया घावयास सुरुवात केली.

अचानक हल्ल्याने पहारेकरी चाबकून गेला. जवळच उभ्या बसलेल्या त्या दहा वर्षांच्या मुलाने आपल्या मामाला मारत झगलले पाहून रडत त्या लोकांना विनविले—
"साहेब माझ्या मामाला मारू नका. त्यांनी जो चोरी करून माल आणला आहे, तो मी तुम्हाला सर्वच्या सर्व दाखवतो."

अधिकाऱ्यांना त्या लहान मुलांच्या बोलण्याचे खूप आश्चर्य वाटले व यनातून आनंदपण झाला.

"कुठे आहे ते शायान? लवकर सांग." एका मुख्य अधिकाऱ्याने त्याला एक फटका

लगवून दरडावत विचारले. त्या मुलाने रडत रडत त्या अधिकाऱ्याला बागेच्या एका झाडीच्या कोपऱ्यात नेले. तेथे वस्तू पाहून त्याचा आनंद मगनात भावेनासा झाला. खरे तर रहमन मुलेच हे सारे घडले होते.

रहमतने पहारेकऱ्याला दटावत म्हटले—
"जर आज तू एका तहानलेल्या भिकाऱ्याला लाथाचुवया घातल्या नसल्या तर तुम्ही चोरी पकडली गेली नसती. असे वाटते की, कोणी मुलाने हुडकात चिह्नन मद्धालातील चोरी करवून घेतली. व तसेच त्याने भिकाऱ्याला मारण्याचे कुकर्म तुम्हाकरून करवून घेतले."

रहमतने बोलणे ऐकून पहारेकऱ्याने त्याला ओळखले. व रगतःहाच्या करण्यावर पड्याताप करू लागला.

अधिकाऱ्याने चोर व चोरीचा माल मुलतानाच्या हाती सोपविला. मुलतानाने रहमतला त्याच्या झुपारी बद्दल इनाम दिले व त्याला खाय तरक्षण अधिकाऱ्याच्या आगी नेवले.

दोन मूर्ख व्यापारी

अप्रापुन नगराचे जनिनदार मोठ्या उदार स्वभावाचे होते. त्याच्याकडे काबड्याकरीता जो कोणी पैसा उधार मागावला जाई, त्याला ते कधीही रिकाम्या हाताने पाठवत नसत. परंतु त्या बापासाची उत्तम व्यापाराविषयीची बुद्धिनेची परिज्ञा ते पहात. जेव्हा त्यांचा विश्वास होई की, ही व्यक्ति व्यापारासाठी करण्यास योग्य आहे तेव्हा त्याला ते कर्ज देत.

एकदा त्यांच्याकडे कर्ज मागावला दोन मूर्ख व्यापारी आले. त्यांनी जनिनदाराला विचारले—
"तहाबग, मागही दोघे कोबडीच्या बंदपाचा बंधा करणार आहोत. त्यामुळे आम्हांचा कमीत कमी एक हजार रुपयांचो नशरी आहे."

जनिनदाराला वाटते की त्या दोघांना बंदपाविषयी किती माहिती आहे हे पहावे म्हणून त्याने विचारले—
"कोबडीच्या बंदपाविषयी तुम्हाला काय काय माहित आहे?"

"महाबग! मला आनम्येत सक्ता एबेच कळते नाही की, बंदपाच्या आत हवा व प्रकाशाविषय पित्तु रक्षते कते? एका व्यापाराने विचारते."

"आगवीत एक मसळीची घोष्ट आहे आहेब" कोबडीच्या फिलाना बाहेर येणासाठी बंडे फोडणे लागते. परंतु अडे न कुडता पित्तु आत कते नावे हे खूप आश्चर्यच नाही की? जनिनदार ते ऐकूनच सगळे हंनु लागला. आणि दांडुन म्हणावा तुम्ही लोक बंदपाचा व्यापार करू शकणार नाही."

असे म्हणत त्याने त्यांना कर्ज न देता परत पाठविले.

